

Prof. dr hab. Ewa Joanna Godzińska
Pracownia Etologii
Instytut Biologii Doświadczalnej
im. Marcelego Nenckiego PAN
ul. Pasteura 3, 02-093 Warszawa
e-mail: e.godzinska@nencki.edu.pl

Warszawa, 21 września 2023

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny Jolanty Pąsiek
„Analiza wybranych aspektów zachowania psa domowego *Canis lupus familiaris*”**

Informacja o tytule rozprawy doktorskiej stanowiącej podstawę ubiegania się w niniejszym postępowaniu o nadanie stopnia doktora. Rozprawa doktorska mgr Magdaleny Jolanty Pąsiek, zatytułowana „Analiza wybranych aspektów zachowania psa domowego *Canis lupus familiaris*”, została wykonana w Katedrze Zoologii Doświadczalnej i Biologii Ewolucyjnej Wydziału Biologii i Ochrony Środowiska Uniwersytetu Łódzkiego. Promotorem pracy jest dr hab. Janusz Majecki, zaś jej promotorem pomocniczym dr Dariusz Pietraszewski. W podziękowaniach Autorki wymieniona jest również dr Katarzyna Majecka z Centrum Przyrodniczo-Edukacyjnego „Muzeum Przyrodnicze Uniwersytetu Łódzkiego” działającego w ramach Wydziału Biologii i Ochrony Środowiska, która wraz z dr Dariuszem Pietraszewskim była współautorką trzech publikacji wchodzących w skład rozprawy.

Ocena układu rozprawy doktorskiej, w tym informacja o jej poszczególnych częściach składowych. Rozprawę mgr Magdaleny Pąsiek rozpoczyna strona tytułowa (bez numeru) i informacje wstępne: podziękowania (str. 1), spis treści rozprawy (str. 2-3) oraz wykaz jej elementów składowych (str. 4). Następnym elementem rozprawy jest Rozdział 1 „Wstęp” (str. 5-25), na który składają się podrozdziały 1.1 („Proces udomowienia psa”, str. 5-8), 1.2 („Powstawanie ras psa domowego”, str. 9-12), 1.3 („Proces socjalizacji szczeniąt psa domowego”, str. 12-14), 1.4 („Komunikacja międzygatunkowa pies-człowiek”, str. 14-16), 1.5 („Wpływ środowiska na rozwój szczeniąt”, str. 16-17), 1.6 („Testy behawioralne psów”, str. 18-21), 1.7 („Bezdomność u psa domowego oraz problemy behawioralne adoptowanych psów ze schroniska”, str. 21-23), 1.8 („Zachowania agresywne psów”, str. 23-24) i 1.9 („Zabawy u psów”, str. 24-25).

W Rozdziale 2 („Cel pracy”, str. 26) przedstawione są główne cele pracy (5 pozycji).

Kolejne dwa krótkie rozdziały stanowią zwięzłe streszczenia podstawowych założeń i wyników doświadczeń badających wybrane czynniki wpływające na zachowania szczeniąt, szczegółowo zrelacjonowanych w dwóch publikacjach (Publikacja II i III) zamieszczonych na końcu rozprawy. Są to Rozdział 3 („Wpływ warunków hodowlanych na rozwój szczeniąt”, str. 27-28) i Rozdział 4 („Badanie zdolności komunikacyjnych między psem a człowiekiem u szczeniąt”, str. 29-30). Uwaga: tytuł Rozdziału 4 został tu podany zgodnie z wersją zamieszczoną w spisie treści, w tekście rozprawy Rozdział 4 jest zatytułowany nieco inaczej („Badanie zdolności komunikacyjnych pies – człowiek”).

Następnym elementem rozprawy jest Rozdział 5 „Zmiany w zachowaniu psów adoptowanych ze schroniska na podstawie ankiet C-BARQ” (str. 31-39), na który składają się cztery podrozdziały, niektóre podzielone na dalsze elementy składowe. Na podrozdział 5.1. „Materiał i metody” (str. 31-32 lub 31-33, w zależności od tego, czy uwzględnimy wersję ze spisu treści, czy z tekstu rozprawy) wg spisu treści składają się dwie dalsze części, 5.1.1 „Materiał” (str. 31) i 5.1.2 „Ankieta” (str. 31-32), natomiast w tekście rozprawy mamy jeszcze podrozdział 5.1.3 „Analiza statystyczna” (str. 32-33), który w spisie treści figuruje jako osobny podrozdział 5.2. Z kolei podrozdział oznaczony w spisie treści jako 5.3 „Wyniki” (str. 33-37) w tekście rozprawy nosi numer 5.2 i jest podzielony na dwie części. Pierwsza z nich (str. 33-36) w spisie treści nosi numer 5.3.1 i tytuł „Wyniki (analiza uwzględniająca czas przebywania w schronisku)”, natomiast w tekście rozprawy nosi numer 5.2.1 i jest zatytułowana „Wyniki (analiza uwzględniająca długość czasu przebywania psa w schronisku)”. Natomiast druga część tego podrozdziału (str. 36-37) zarówno w spisie treści,

jak i w tekście rozprawy nosi numer 5.3.2, choć jej tytuł także i tym razem nie jest taki sam [spis treści: „Wyniki (porównanie zmian zachodzących między 7 a 37 dniem po adopcji oraz między 37 i 217 dniem)”, tekst rozprawy: „Wyniki: (porównanie zmian zachodzących między 7 - 37, 7 - 217 i między 37 – 217 dniem od dnia adopcji)”. Ostatnim elementem Rozdziału 5 jest podrozdział 5.4 „Dyskusja” (str. 38-39).

Rozdział 6 (str. 40-58) w spisie treści zatytułowany jest „Zachowania agresywne u psa domowego – badania ankietowe”, ale tekście rozprawy nosi tytuł „Zachowania agresywne u psa domowego - badania ankietowe skierowane do właścicieli psów”. Rozdział ten dzieli się na podrozdziały 6.1 „Material” (str. 40-43), 6.2 „Metody” (str. 44), 6.3 „Analiza statystyczna” (str. 45), 6.4 „Wyniki” (str. 45-54) [dwie części: 6.4.1 „Wyniki - zachowania agresywne w stosunku do ludzi” (str. 45-50) i 6.4.2 „Wyniki - pochodzenie a zachowanie agresywne” (str. 50- 54) (tytuł podany w ślad za spisem treści, w tekście rozprawy mamy bardziej kompletny tytuł „Wyniki - pochodzenie a zachowanie agresywne w stosunku do ludzi”)] i 6.5 „Dyskusja” (str. 54-58) [również dwie części: 6.5.1 „Zachowanie agresywne w stosunku do ludzi” (str. 54-56) (tytuł ze spisu treści, w tekście rozprawy mamy tytuł „Zachowania agresywne w stosunku do ludzi”, z użyciem liczby mnogiej, a nie pojedynczej) i 6.5.2. „Pochodzenie a zachowanie agresywne w stosunku do ludzi” (str. 56-58).

Kolejne elementy recenzowanej rozprawy to Rozdział 7 „Dyskusja podsumowująca” (str. 59-61), Rozdział 8 „Wnioski” (str. 62), Rozdział 9 „Streszczenie” (str. 63-64), Rozdział 10 „Summary” (str. 65-66) i Rozdział 11 „Bibliografia” (str. 67-79). Następnie na Rozdział 12 (str. 80-113) składają się trzy publikacje: Publikacja I (str. 80-87) (polskojęzyczny artykuł przeglądowy z r. 2015, w którym mgr Pąsiek jest pierwszą autorką), Publikacja II (str. 88-94) (anglojęzyczny artykuł w czasopiśmie z listy filadelfijskiej z r. 2020, w którym mgr Pąsiek jest drugą autorką) i Publikacja III (str. 95-113) (anglojęzyczna publikacja przygotowana do wysłania do redakcji międzynarodowego czasopisma, w której mgr Pąsiek jest drugą współautorką) (Uwaga: w spisie treści jako początkową stronę Publikacji III wymieniono błędnie str. 97). Końcowymi elementami rozprawy są Rozdziały 13 „Oświadczenia współautorów” (str. 114-117), 14 „Dorobek naukowy” (str. 118-119) i 15 „Załączniki” (120-129) zawierający kopie trzech ankiet użytych w rozprawie jako narzędzia badawcze.

Układ rozprawy doktorskiej oceniam jako poprawny. Szkoda tylko, że można w nim odnotować wymienione powyżej liczne rozbieżności pomiędzy spisem treści i dalszym tekstem rozprawy. Należy też zaznaczyć, że tytuły niektórych części rozprawy nie zapowiadają w sposób jednoznaczny ich treści. Na przykład w tytule „Wyniki - pochodzenie a zachowanie agresywne” nie wiadomo, co należy rozumieć pod słowem „pochodzenie”, gdyż wcale niekoniecznie musiało tu chodzić o rasę psa, mogło tu też wchodzić w grę na przykład pochodzenie psa z hodowli kojcowej lub domowej.

Ocena piśmiennictwa zastosowanego w ramach rozprawy doktorskiej. W skład pierwszej części rozprawy relacjonującej nieopublikowane jeszcze wyniki badań wchodzi obszerny wykaz zacytowanego w niej piśmiennictwa obejmujący 13 stron (str. 67-79) i zawierający 154 pozycje, w tym 150 publikacji w ścisłym tego słowa znaczeniu i 4 strony internetowe. Piśmiennictwo to dotyczy zarówno biologii i zachowań psów, jak i innych kwestii mających związek z tematyką rozprawy, takich jak biologia i zachowania wilków, procesy udomawiania zwierząt, w tym w szczególności lisów, rozumienie ludzkich gestów wskazujących w świecie zwierząt oraz zabawa w świecie zwierząt. Wykaz piśmiennictwa zawiera również pozycje dotyczące metod analizy danych. Lista zacytowanych prac zawiera zarówno prace najnowsze (aż 21 spośród nich pochodzi z ostatnich czterech lat, czyli z lat 2020-2023), jak i pozycje klasyczne, na przykład książkę Charlesa Darwina „O pochodzeniu gatunków” (choć jest dyskusyjną sprawą, czy Autorka powinna cytować wydanie z r. 2019, gdyż sugeruje to, że jest to pozycja niedawno wydana).

W wykazy zacytowanego piśmiennictwa wyposażone są również trzy publikacje wchodzące w skład rozprawy (Publikacja I: 50 pozycji, Publikacja II: 50 pozycji i Publikacja III: 57 pozycji). W porównaniu ze spisem piśmiennictwa zamieszczonym na końcu zasadniczej części rozprawy wykazy zamieszczone w publikacjach zawierają liczne dodatkowe pozycje

literaturowe, w szczególności bogate piśmiennictwo dotyczące rozumienia ludzkich gestów wskazujących przez różne zwierzęta. Wykazy zacytowanego piśmiennictwa zamieszczone w obecnej rozprawie zawierają liczne ważne pozycje dobrze dostosowane pod względem treści do jej tematyki. Umożliwiło to Autorce rozprawę przedyskutowanie przedstawionych w niej wyników z uwzględnieniem aktualnego stanu wiedzy o badanych przez nią zagadnieniach. Szkoda tylko, że wykazy te zawierają stosunkowo dużo przekłamań i niekonsekwencji w stosowaniu się do jednolitych zasad prezentowania informacji bibliograficznych. Pod tym względem bardzo dużo do życzenia pozostawia spis piśmiennictwa Publikacji III. Wszystkie błędy i niedociągnięcia odnalezione przez mnie w wykazach piśmiennictwa stanowiących element obecnej rozprawy zrelacjonowałam szczegółowo w Załączniku do obecnej recenzji.

Wskazanie oraz ocena celu pracy kandydata. Cele badań wykonanych w ramach obecnej rozprawy zostały określone w sposób następujący (str. 26):

1. Określenie wpływu typu hodowli (domowa, kojcową) na kształtowanie się zachowania szczeniąt.
2. Określenie wieku, w którym szczenięta zaczynają odczytywać ludzkie gesty.
3. Określenie zmian w zachowaniu psów adoptowanych ze schroniska.
4. Określenie przyczyn występowania zachowań agresywnych u psa domowego.
5. Zbadanie wpływu różnych czynników na różnice między psami w prezentowanych zachowaniach agresywnych.

Jak widać, w zestawieniu tym Autorka wymieniła jedynie najważniejsze i najbardziej ogólne cele swoich badań. Cele 3 i 4 zostały przy tym sformułowane w sposób tak ogólny, że może to budzić wątpliwości odnośnie możliwości pełnej ich realizacji. Zamiast sformułowania „Określenie zmian w zachowaniu psów adoptowanych ze schroniska” bardziej odpowiednie byłoby sformułowanie „Analiza zmian”, zaś zamiast sformułowania „Określenie przyczyn występowania zachowań agresywnych u psa domowego” ostrożniej byłoby użyć sformułowania „Określenie niektórych przyczyn”. Warto jednak zaznaczyć, że szczegółowe cele badań Autorki były jednak znacznie bardziej precyzyjnie sformułowane, a, co za tym idzie, uzyskane przez nią wyniki i wyciągnięte z nich wnioski były bogate w konkretne treści.

Wskazanie oraz ocena zastosowanych metod badawczych. W skład badań zrelacjonowanych w recenzowanej rozprawie weszły zarówno doświadczenia behawioralne, jak i badania ankietowe.

W doświadczeniach behawioralnych zastosowano dwa testy behawioralne: test PAT (Puppy Aptitude Testing) i test wyboru obiektu (Object Choice Task).

Test PAT (Publikacja II) został zastosowany do oceny zachowania szczeniąt w wieku 7-8 tygodni, których rozwój przebiegał w dwóch różnych typach hodowli (hodowla domowa i hodowla kojcową). Jak wynika z Tabeli 2 wchodzącej w skład tej publikacji (str. 90), test PAT w precyzyjny i wnikliwy sposób bada szerokie spektrum różnych aspektów zachowań psów. Jak podano w nagłówku tej tabeli, opisana w niej wersja tego testu stanowi zmodyfikowaną wersję testu zastosowanego wcześniej przez innych autorów (Volhard i Volhard 2007). Szkoda więc, że w rozprawie nie podano informacji, jakie konkretnie modyfikacje wprowadzono do tej procedury i dlaczego. Testom poddano w sumie 264 szczenięta, w tym 160 osobników pochodzących z hodowli domowej (70 suk i 90 psów) i 104 osobników pochodzących z hodowli kojcowej, (52 suk i 52 psów). Tak duża próba umożliwiła wyciągnięcie dobrze udokumentowanych wniosków.

Test wyboru obiektu (Object Choice Task) (Publikacja III) zastosowano w doświadczeniu mającym na celu ustalenie, w jakim wieku szczenięta są już w stanie skorzystać podczas odnajdywania ukrytego pokarmu z informacji dostarczanych im przez gesty wskazujące człowieka. Eksperymentator ukrywał pokarm pod jednym z dwóch kubków, a następnie rozsuwał je i wskazywał ten, pod którym znajdował się pokarm, albo dotykając go (T), albo tylko wskazując go palcem (NT). Wyniki testów były notowane, a przebieg doświadczenia był rejestrowany i następnie oglądany i ponownie oceniany przez drugiego eksperymentatora. Godne podkreślenia jest to, że zgodność tych ocen wynosiła 100%. Eksperymentatorzy zadbali też o staranną kontrolę bodźców zapachowych: oba kubki, także i

ten, pod którym nie znajdował się pokarm, były smarowane mokrą karmą używaną jako nagroda pokarmowa. Niestety jednak ani w skróconym opisie tego doświadczenia (str. 29-30), ani w szczegółowym jego opisie znajdującym się w Publikacji III nie można znaleźć wszystkich informacji koniecznych dla pełnego zrozumienia zastosowanej procedury. Na przykład jeśli chodzi o wybór metody testowania (T versus NT), w opisie metod Publikacji III znajdujemy jedynie informację „Subjects were randomly assigned to these two groups (T or NT)”. Nie jest jednak jasne, czy każde szczenię było zaliczone do takiej grupy jednorazowo, a potem zawsze już było testowane w taki sam sposób, czy też zaliczanie szczeniąt do grupy T lub NT miało miejsce trzykrotnie, podczas testów wykonywanych w 5, 6 i 7 tygodniu ich życia. Na str. 29 czytamy też, że „W badaniach wzięło udział 120 szczeniąt z 18 różnych miotów pochodzących z 12 różnych hodowli” i „Test przeprowadzano trzykrotnie w każdej hodowli, po raz pierwszy, kiedy szczenięta miały 5 tygodni, kolejne w 6 i 7 tygodniu życia szczeniąt. Tymczasem z Tabeli 2 zamieszczonej w Publikacji III (str. 100) wynika, że liczba szczeniąt testowanych w 5, 6 i 7 tygodniu życia wyniosła ostatecznie, odpowiednio, 90, 98 i 118 osobników. W dodatku nie jest jasne, dlaczego liczba zbadanych osobników rosła wraz z wiekiem szczenięcia, skoro w tekście Publikacji III czytamy „Some puppies entered the experiment but lost interest and willingness to cooperate with the experimenter during the test and were excluded (Table 2)”. Zgodnie z tym stwierdzeniem, liczba zbadanych osobników powinna maleć, nie zaś rosnać wraz z wiekiem szczenięcia. Nie wiadomo też, w jaki sposób zostały skalkulowane udziały szczeniąt w różnym wieku, które ukończyły tekst. Zgodnie z Tabelą 2 (Publikacja III, str. 100) udziały te wynosiły, odpowiednio, 79%, 87% i 93%. Na pewno nie uzyskano tych liczb dzieląc liczby z Tabeli 2 przez ogólną liczbę szczeniąt, które wzięły udział w badaniu ($n = 120$), bo to dałoby, odpowiednio, 75%, 81,7% i 98,3%. Dopiero w Publikacji III (str. 101) znajdujemy też informację, że podczas sesji doświadczalnej przeprowadzanej w określonym tygodniu życia każde szczenię było testowane sześciokrotnie. Z uwagi na wielokrotne testowanie tych samych szczeniąt, i to zarówno w różnych sesjach doświadczalnych, jak i w obrębie tej samej sesji, uzyskane w tym doświadczeniu wyniki miały więc charakter tzw. danych zależnych, co ma duże znaczenie z punktu widzenia doboru metody statystycznej analizy danych. Do tej kwestii jeszcze powrócę.

W badaniach ankietowych zastosowano trzy ankiety, których treść została zamieszczona w całości w załącznikach na końcu rozprawy: ankietę adopcyjną (str. 120), ankietę c-BARQ (kwestionariusz o nazwie Canine Behavioral Assessment and Research Questionnaire powszechnie używany do opisu zachowania psów) (str. 121-127), oraz ankietę określoną jako „internetowa ankietę dotyczącą zachowań psów” (str. 128-129).

Ankietę adopcyjną została wypełniona przez 72 nowych właścicieli psów adoptowanych ze Schroniska dla Zwierząt w Łodzi mieszczącego się przy ul. Marmurowej 4. Następnie wszystkie te osoby zostały poproszone o wypełnienie ankiety c-BARQ po upływie 7 i 37 dni od chwili adopcji, a prawie połowa tych osób (33) wypełniła tę ankietę także po kolejnych 180 dniach, czyli w sumie po upływie 217 dni od adopcji.

Ankietę c-BARQ zawiera 42 pytania pogrupowane w 7 sekcji dotyczących szerokiego spektrum takich aspektów zachowań psów jak pobudliwość (2 pytania), agresja (10 pytań), strach/niepokój (10 pytań), zachowania związane z separacją (3 pytania), kontakt z opiekunem (2 pytania), posłuszeństwo i chęć do treningu (3 pytania) i inne problemy behawioralne (13 pytań). Jak widać, ankietę ta pozwala na bardzo szczegółową ewaluację różnorodnych aspektów zachowań psów.

Ankietę 3 określoną w rozprawie jako „Internetowa ankietę dotyczącą zachowań psów” zawiera 21 pytań i skupia uwagę przede wszystkim na zachowaniach agresywnych psów. Nigdzie jednak nie ma wprost podanej informacji, kto jest autorem tej ankiety. Autorka rozprawy? Autorzy Publikacji III? A może ta ankietę została w formie dosłownej lub zmodyfikowanej zaczerpnięta z jakiegoś wcześniejszego źródła?

Duża liczba respondentów tej ankiety (w sumie 1716 osób, w tym 1572 osoby, których odpowiedzi wzięto pod uwagę w analizie, gdyż nie zawierały dyskwalifikujących je błędów) pozwala żywić ufność w reprezentatywność uzyskanych w niej odpowiedzi. Jedyne czynniki,

którego wpływu na wyniki tych badań zupełnie nie przeanalizowano, to duża rozbieżność w liczbie kobiet i mężczyzn, którzy byli respondentami tej ankiety (1391 kobiet i tylko 181 mężczyzn) (str. 41). Można więc postawić sobie pytanie, czy ten czynnik mógł wpłynąć na wyniki ankiety, a jeśli tak, to w jaki sposób. Szkoda też, że rozprawa nie zawiera jednoznacznej informacji, czy ta ankieta miała jedynie zakres krajowy. Chyba tak właśnie było, bo została napisana w języku polskim, ale nie zostało to nigdzie wprost powiedziane.

Metody analizy statystycznej danych zastosowane w recenzowanej rozprawie budzą liczne wątpliwości związane przed wszystkim z tym, że niektóre kwestie nie zostały w ich opisie wyjaśnione na tyle szczegółowo, by zapewnić czytelnikom rozprawy pełne zrozumienie co, w jaki sposób i dlaczego właśnie w taki sposób analizowano. Poniżej podaję kilka przykładów takich niejasności.

Str. 32. W opisie analizy statystycznej odpowiedzi na ankietę C-BARQ czytamy: „Aby zwiększyć moc statystyczną, została przeprowadzona analiza danych sparowanych”. Co konkretnie sparowano i w jaki sposób wpłynęło to na zwiększenie mocy statystycznej?

Str. 32. „Usunięte zostały obserwacje spoza skali”: o co tu mogło chodzić w przypadku ankiet? Nie zostało to nigdzie wyjaśnione.

Str. 32. Trudno zrozumieć, co konkretnie było porównywane testem Wilcozona podczas analizy odpowiedzi na ankietę C-BARQ. Ponieważ Autorka napisała „W pierwszym kroku przetestowana została zmiana w skali odpowiedzi na poszczególne pytania ankietowe w kolejnych punktach czasowych”, należałoby oczekiwać, że test Wilcozona został zastosowany osobno dla każdej zmiennej (czyli dla wyników stanowiących odpowiedzi na jedno określone pytanie) i użyty jako narzędzie porównań wyników uzyskanych w trzech zastosowanych punktach czasowych. Jednak autorka pisze następnie „Z uwagi na dużą ilość pytań ankietowych, dla oceny istotności statystycznej p-wartości zostały poprawione z użyciem algorytmu Bonferroniego”. Zdanie to sugeruje, że zastosowano jakąś dziwną analizę, w której odpowiedzi na różne pytania ankietowe potraktowano jako „powtórzenia” w teście Wilcozona, bo tylko wtedy da się zrozumieć związek pomiędzy dużą liczbą pytań ankietowych a decyzją o zastosowaniu poprawki Bonferroniego. Ale co to miałyby dać? I co wtedy z trzema powtórzeniami każdego pytania w różnych punktach czasowych? I jeszcze jedno: przy uwzględnieniu 42 pytań ankietowych jako „powtórzeń” zastosowanie poprawki Bonferroniego dawałoby szansę na ujawnienie różnic istotnych statystycznie jedynie przy bardzo wysokich wartościach prawdopodobieństw wyjściowych.

Co więcej, gdy czytelnik pracy dojdzie już do str. 36, dopiero tam znajduje wyniki porównania zmian zachodzących między 7-37, 7-217 i 37-217 dniem od dnia adopcji, które zostały zbadane za pomocą testu Wilcozona osobno dla każdej zmiennej (każdego „pytania”). Czyli wcześniej ewidentnie analizowano coś innego. Ale w takim razie co? Oczekuję, że te kwestie zostaną precyzyjnie wyjaśnione w odpowiedziach na uwagi recenzentów.

Str. 33. „Brakujące dane z ankiet zostały następnie zimputowane”. To stwierdzenie budzi we mnie pewną nieufność. O jakie „brakujące dane” tu chodzi i dlaczego nie można było oprzeć całej analizy jedynie na rzeczywiście istniejących danych?

Str. 33. „Po imputacji został zbudowany model elastic-net ($\alpha=1/2$) do estymacji siły związku pomiędzy różnicą w odpowiedzi na poszczególne pytania w czasie $t=37$ versus $t=7$.” Chodzi tu najprzypuszczalnie o porównanie danych uzyskanych dla 7 i 37 dnia po adopcji, ale lepiej byłoby przypomnieć tutaj, w czym ten czas był mierzony. Szkoda też, że pojęcia takie jak „elastic-net”, „bootstrap” czy „las losowy” nie zostały choćby w kilku słowach przybliżone, bo nie wszyscy są wtajemniczeni, o co w tym chodzi.

Str. 45. „Aby sprawdzić różnice w prezentowanych zachowaniach agresywnych w stosunku do człowieka przez przedstawicieli różnych ras, grup FCI oraz kładów wykonano porównanie za pomocą testu chi-kwadrat (z korektą Yatesa dla tabel 2x2) lub dokładnego testu Fishera tam, gdzie w tabelach pojawiały się niskie liczebności oczekiwane. W analizie przyjęto poziom istotności 0,05. Do tej analizy wybrano grupy liczące powyżej 25 osobników”. Nie ma jednak wyjaśnienia, zgodnie z jakim kryterium wybrano owe „grupy

liczące powyżej 25 osobników”? Jakie osobniki weszły w ich skład? I drugie pytanie: czy nie można było zawsze stosować tylko testu Fishera?

Str. 102 i 104. Jak już wspomniano, wyniki badań wpływu wieku szczenięcia na jego zdolność do korzystania z informacji przekazywanych przez ludzkie gesty wskazujące podczas odnajdywania ukrytego pożywienia miały charakter danych zależnych, gdyż te same szczenięta były testowane w trzech punktach czasowych (5, 6 i 7 tygodni), a prócz tego porównywano także dane uzyskane przez tego samego osobnika podczas testów 1-3 oraz 4-6 z serii 6 testów przeprowadzonej z udziałem szczenięcia w określonym wieku. Dane takie należy analizować testami dostosowanymi do analizy danych zależnych. W opisie materiału i metod Publikacji III nie ma jednak wzmianki o tym, by takie właśnie testy zastosowano. Można tam znaleźć jedynie informację, że „two-way analysis of variance (ANOVA) was applied to make comparisons across age groups (5, 6, 7 week old puppies) and methods of pointing (T or NT) and to compare the results of two chosen breeds” (str. 102). Istnieją odmiany analizy ANOVA dostosowane do analizy danych zależnych, ale w opisie materiału i metod nie ma w ogóle wzmianki o tym problemie. Co więcej, na str. 102 możemy też znaleźć stwierdzenie „To test for a learning effect, comparisons were made for the first (3 trials) and second (3 trials) halves of trials”, ale w całej pracy nie wzmianki o tym, jaki konkretnie test statystyczny został użyty do analizy tych danych, także na str. 104, gdzie są ukazane i omówione wyniki tej analizy.

Podsumowując, podczas gdy metody przeprowadzania badań (testy behawioralne i metody ankietowe) zostały opisane w stosunkowo precyzyjny i pełny sposób (choć też nie pozbawiony niejasności), metody statystycznej analizy uzyskanych danych zostały przedstawione w sposób zdecydowanie zbyt zwięzły, by czytelnik rozprawy mógł w pełni ocenić, jak i dlaczego przeprowadzono je w taki, a nie inny sposób.

Ocena części rozprawy doktorskiej dotyczącej omówienia wyników badań.

Najważniejsze wyniki recenzowanej pracy i wypływające z nich wnioski dotyczą wpływu środowiska na rozwój wybranych aspektów zachowań szczeniąt, komunikacji pies -człowiek (a konkretnie rozumienia przez psy gestów wskazujących człowieka), a także wybranych czynników wpływających na różne formy zachowań agresywnych psów.

Jeśli chodzi o pierwsze z tych zagadnień (wpływ środowiska na rozwój behawioralny szczeniąt), uzyskano bardzo jasny wynik: ważne okazały się tylko warunki, w których szczenięta przebywały podczas pierwszych tygodni życia. Niezależnie od płci i wieku szczenięta z hodowli kojcowych uzyskiwały w teście PAT gorsze rezultaty niż szczenięta z hodowli domowych: były bardziej lękliwe i uległe i miały obniżoną zdolność radzenia sobie w nowych sytuacjach. Cechowała je też mniejsza stabilność behawioralna.

Wyniki tego doświadczenia zostały już opublikowane w międzynarodowym czasopiśmie z listy filadelfijskiej [Publikacja II: K. Majecka, M. Pąsiek, D. Pietraszewski, C. Smith, 2020. Behavioural outcomes of housing for domestic dog puppies (*Canis lupus familiaris*). Applied Animal Behaviour Science 222: 104899]. Mgr Pąsiek jest drugą autorką tej pracy, mającej w sumie czworo współautorów. Zgodnie z oświadczeniem współautorów (str. 115) jej udział w powstaniu tej pracy wynosił 40%.

Kolejnym ważnym wynikiem uzyskanych w recenzowanej rozprawie jest potwierdzenie, że szczenięta psa domowego już w wieku 5 tygodni są w stanie właściwie reagować na gesty wskazujące człowieka i wykorzystywać przekazywane przez nie informacje jako wskazówki pomagające w odnajdywaniu ukrytego pożywienia. Wynik ten, zaprezentowany i przedyskutowany w Publikacji III [K. Majecka, M. Pąsiek, D. Pietraszewski (w przygotowaniu) Understanding human pointing gestures by five-week old puppies of the domestic dog *Canis lupus familiaris* - What plays the main role in developing communication abilities: domestication or ontogeny?], potwierdza wyniki niektórych wcześniejszych badań tego zagadnienia, a w szczególności badań Bhattacharjee i współpracowników (2018), którzy wykazali, że taką zdolność posiadają już szczenięta czterotygodniowe, a więc młodsze niż najmłodsze szczenięta testowane w doświadczeniach wchodzących w skład obecnej rozprawy. Jak wyjaśniono w Publikacji III, w

zrelacjonowanym w niej doświadczeniu czterotygodniowe szczenięta nie były jednak badane z uwagi to, że, jak wskazują dane literaturowe, kontrola ruchowa tak młodych szczeniąt nie jest jeszcze na tyle dobrze rozwinięta, by zapewnić pełną wiarygodność testów, w których miałyby uczestniczyć. Nie zawsze też badacze tego zagadnienia uzyskiwali wyniki potwierdzające istnienie zdolności do rozumienia ludzkich gestów wskazujących już u tak młodych szczeniąt. W szczególności, Dorey i in. (2010) wyciągnęli ze swoich badań wniosek, że zdolność ta staje się dobrze rozwinięta dopiero u szczeniąt w wieku powyżej 21 tygodni.

Omówione w obecnej rozprawie badania ontogenezy komunikacji pomiędzy psem i człowiekiem wykazały również, że zdolność do wykorzystywania ludzkich gestów wskazujących jako pomocy w odnajdywaniu ukrytego pokarmu nie ulega dalszemu doskonaleniu ani jako funkcja wieku szczenięcia, ani też nabywanego przez nie doświadczenia (liczby testów, w których już uczestniczyło podczas określonej sesji doświadczalnej). Jak podkreśla mgr Pąsiek, wynik ten stanowi silny dowód na poparcie tezy, że zdolność do reagowania na ludzkie gesty wskazujące powstała w toku ewolucji psa w wyniku oddziaływania doboru naturalnego mającego miejsce jeszcze przed jego udomowieniem, a więc nie jest skutkiem ani udomowienia, ani procesów rozgrywających się podczas ontogenezy szczeniąt. Słuszność tego wniosku uzasadniają także zrelacjonowane w Publikacji III liczne dane innych autorów dokumentujące zdolność do wykorzystywania informacji dostarczanych przez ludzkie gesty wskazujące także u wilków oraz u wielu innych zwierząt z różnych grup systematycznych, i to zarówno udomowionych, jak i nieudomowionych (liczne ssaki, w tym także ludzkie dzieci, a także niektóre ptaki).

Kolejne ważne wnioski wypływają z ankietowych badań modyfikacji zachowań występujących u adoptowanych psów jako funkcja czasu, który upłynął od chwili ich adopcji. Bardzo dobrą nowiną dla właścicieli adoptowanych psów jest to, że zmiany behawioralne zachodzące w okresie poadopcyjnym są najczęściej korzystne z punktu widzenia harmonijnego współżycia psa i jego opiekuna i umacniającej się więzi pomiędzy nimi. Ciekawym wynikiem jest to, że w miarę upływu czasu od chwili adopcji zwiększa się gotowość psa do podążania za opiekunem, lecz zmniejsza się potrzeba przebywania z opiekunem lub członkami jego rodziny wtedy, gdy nie przemieszczają się, lecz siedzą. Wydaje się więc, że podczas gdy pierwsze tych zachowań zwiększa częstość w miarę obniżania się poziomu lęku obserwowanego w okresie postadopcyjnym, drugie z nich, wręcz przeciwnie, jest charakterystyczną korelatą behawioralną wysokiego poziomu lęku. Wynik ten może więc mieć istotne znaczenie w ocenie, czy poszukiwanie kontaktu z opiekunem stanowi (lub nie stanowi) behawioralną korelatę lęku separacyjnego.

Kolejnym ważnym wynikiem badań mgr Pąsiek jest potwierdzenie, że kastracja/sterylizacja nie redukuje zachowań agresywnych psów, lecz, wręcz przeciwnie, nasila wiele z nich. Statystycznie istotne zwiększone nasilenie zachowań agresywnych mające miejsce po kastracji zostało w Publikacji III udokumentowane w przypadku szerokiego spektrum różnych form zachowań agresywnych psów obejmującego, w szczególności, zachowania agresywne kierowane do obcych osób przez psy prowadzone na smyczy w trakcie spacerów, pilnowanie jedzenia oraz pilnowanie przedmiotów. Także i tu używam jednak wyrażenia „potwierdzenie”, a nie „odkrycie”, ponieważ również i ten wniosek wypływał już wcześniej z danych zawartych w zacytowanych w rozprawie pracach innych autorów opublikowanych w ciągu ponad dwudziestu ostatnich lat [Guy i wsp. (2001), Kubinyi i wsp. (2009), Flint i wsp. (2017), Farhooody i wsp. (2018), Lorenz i wsp. (2019), Yang i wsp. (2021) oraz Kriese i wsp. (2022)]. Niemniej jednak, prawdą jest również, że kastracja może być pomocna w kontrolowaniu zachowań agresywnych u psów. Pogląd ten został zaprezentowany również w artykule przeglądowym z r. 2015 włączonym w skład recenzowanej obecnie rozprawy (Publikacja I – M. Pąsiek, K. Majecka, D. Pietraszewski 2015. „Pies Baskervilleów” – czyli o naturze zachowań agresywnych u psa domowego *Canis lupus familiaris*. Kosmos 64: 239-246). Jak w nim czytamy, „w celu obniżenia częstości występowania zachowań agresywnych oraz zapobieganiu rozmnażaniu się psów szczególnie

niebezpiecznych należy stosować zabieg kastracji”. Jest to zalecenie całkowicie już nieaktualne w świetle zarówno wyników badań własnych Autorki zamieszczonych w zasadniczej części jej rozprawy doktorskiej, jak i zacytowanych przez nią wymienionych powyżej licznych danych literaturowych.

W mojej opinii, ta jaskrawa sprzeczność poglądów na temat wpływu kastracji na zachowania agresywne psów zaprezentowanych, z jednej strony, w zasadniczej części obecnej rozprawy doktorskiej, z drugiej strony zaś w Publikacji I, wcześniejszej o osiem lat, ale również stanowiącej część tej rozprawy powinna zostać otwarcie zasygnalizowana i przedyskutowana przez Autorkę. Pominięcie milczeniem tych rozbieżności nie jest najlepszą taktyką relacjonowania stanu i postępów naszej wiedzy o tym zagadnieniu.

Badania mgr Pąsiek wykazały również, że na różne formy zachowań agresywnych psów wywierają wpływ różnice pomiędzy rasami, grupami FCI [czyli grupami utworzonymi przez Fédération Cynologique Internationale (FCI)], a także tzw. kładami, w które pogrupowano psy w oparciu o wyniki badań pokrewieństwa prowadzonych z użyciem metod genetycznych. Różnice zachowań agresywnych ujawnione przez porównania zachowania psów z różnych ras i kładów były liczniejsze niż różnice ujawnione przez porównania psów z różnych grup FCI, ale i w tym ostatnim przypadku takie różnice odnaleziono, choć dotyczyły one jedynie zachowań ujawniających się podczas pilnowania przedmiotów i miejsc. Niestety jednak w ostatecznych wnioskach z rozprawy oraz w jej streszczeniach różnice pomiędzy psami z różnych grup FCI zostały całkowicie pominięte, co jest w mojej ocenie nieoczekiwanym i nieuzasadnionym przekłamaniem.

W skład rozprawy doktorskiej mgr Pąsiek wchodzi także wspomniana już Publikacja I stanowiąca polskojęzyczny artykuł przeglądowy opublikowany już osiem lat temu w czasopiśmie „Kosmos”. Mgr Pąsiek była pierwszym i najważniejszym autorem tej pracy. Zgodnie z oświadczeniami współautorów, jej udział w powstaniu tej pracy wynosił 80%.

Wstęp tej publikacji (str. 80-81) zawiera wybrane informacje na temat udomowienia psa i skutków tego procesu, a także zachowań problemowych (przede wszystkim agresywnych), których udomowienie całkowicie u psów nie wyeliminowało. Scharakteryzowano także fazy, z jakich najczęściej składają się zachowania agresywne psów.

Rozdział „Typy zachowań agresywnych u psa domowego” (str. 81-83) zawiera klasyfikację różnych typów agresji występujących u psów obejmującą w sumie osiem kategorii zachowań agresywnych. Jest to klasyfikacja własna Autorów, chociaż została opracowana w oparciu o inne, wcześniejsze klasyfikacje. Wyróżnione przez Autorów kategorie zachowań agresywnych psów zostały starannie scharakteryzowane. Można tylko zaznaczyć, że kategorie te nie są rozłączne. Na przykład agresja macierzyńska lub terytorialna może dawać pozytywne (z punktu widzenia psa) rezultaty, a co za tym idzie dostarczać psu wzmocnienia pozytywne, a to według zaproponowanej w tej publikacji klasyfikacji zachowań agresywnych psów nakazywałoby zaliczenie takiej agresji również do agresji wyuczonej.

Na ostatni rozdział tej publikacji („Sposoby ograniczania zachowań agresywnych u psów”) składają się podrozdziały, „Socjalizacja i szkolenie” (str. 83-84), „Wykrywanie skłonności do nadmiernej agresji za pomocą testów psychicznych” (str. 84-85) oraz „Farmakologia i kastracja” (str. 85). Ten ostatni podrozdział jest zarazem najkrótszy. Informacje dotyczące interwencji farmakologicznych ograniczono w nim do minimum: autorzy stwierdzają jedynie, że „jedną z metod ograniczających występowanie zachowań agresywnych są środki farmakologiczne” oraz podkreślają rolę behawiorystów i weterynarzy w kształtowaniu zachowań psa. Wielka szkoda, że nie podano tu żadnych konkretnych informacji o lekach stosowanych w celu złagodzenia zachowań agresywnych psów. Jak już wspomniałam, nieaktualne jest już też zamieszczone tu zalecenie rekomendujące kastrację jako skuteczną metodę redukcji zachowań agresywnych u psów.

Mimo stosunkowo licznych niedociągnięć w sposobie ich prezentacji (p. też Załącznik do obecnej recenzji) wyniki badań przedstawione w rozprawie mgr Pąsiek dotyczą wielu interesujących i ważnych kwestii mających związek z czynnikami kształtującymi zachowania psów, i to zarówno w toku filogenezy tego gatunku, jak i ontogenezy jego przedstawicieli.

Informacje dotyczące ewentualnego praktycznego zastosowania uzyskanych wyników badań. W tekście recenzowanej rozprawy znajdują się wielokrotnie odwołania do praktycznych aspektów relacjonowanych w niej badań. Należy do nich w szczególności wnioski, że szczenięta z hodowli domowych dostarczającym im w pierwszych miesiącach życia wzbogacone środowisko są w lepszym stopniu przystosowane behawioralnie do dalszego bezproblemowego współżycia z człowiekiem niż szczenięta z hodowli kojcowych, które wychowywały się w środowisku znacznie bardziej ubogim w bodźce. Jak podkreśla mgr Pąsiek, wniosek ten ma bezpośrednie implikacje dla hodowców psów wskazując im, że wzbogacenie środowiska matki i szceniąt może zmniejszyć ryzyko wystąpienia problemów behawioralnych u dorosłych psów. Bardzo ważną informacją dla opiekunów adoptowanych psów jest również to, że zachowanie adoptowanych psów zmienia się istotnie jako funkcja czasu, który upłynął od chwili adopcji i to przede wszystkim na lepsze: psy stają się mniej lękliwe, a bardziej skłonne do podążania za opiekunem i okazywania mu posłuszeństwa oraz chętniej angażują się w zabawę. Wiedza o tych korzystnych modyfikacjach zachowania psów w okresie podopiecznym może pomóc ich opiekunom w pracy z nimi i w formułowaniu bardziej realistycznych i zarazem bardziej optymistycznych oczekiwań. Wyniki badań mgr Pąsieka mają też znaczenie dla osób planujących adopcję psa, wskazując rasy, w przypadku których istnieje podwyższone prawdopodobieństwo wystąpienia określonych niepożądanych zachowań. Ważnym praktycznym aspektem jej badań jest też potwierdzenie, że zabieg kastracji zamiast obniżenia częstości zachowań agresywnych może tę częstość podwyższyć, i to w przypadku szerokiego spektrum różnych form takich zachowań.

Informacje o ewentualnych nieprawidłowościach, które pojawiły się w ocenianej rozprawie doktorskiej.

a. Problemy już zasygnalizowane. Niektóre z nieprawidłowości wykrytych podczas zapoznawania się z recenzowaną rozprawą doktorską już zasygnalizowałam. Dotyczy to w szczególności takich kwestii jak

- rozbieżności pomiędzy numeracją i tytułami poszczególnych części składowych pracy, które można znaleźć porównując spis treści rozprawy i jej tekst;
- zbyt mało precyzyjne nagłówki niektórych elementów rozprawy;
- zbyt ogólne sformułowanie niektórych celów pracy;
- nie dość jasny i szczegółowy opis niektórych spośród metod zastosowanych w badaniach wchodzących w skład rozprawy, zwłaszcza testu OCT i metod statystycznej analizy danych;
- brak informacji o autorze/autorach Ankiety 3;
- sprzeczność pomiędzy stwierdzeniami dotyczącymi skuteczności kastracji jako metody redukcji częstości zachowań agresywnych psów zawartymi w zasadniczej części rozprawy i we wcześniejszej o osiem lat Publikacji I;
- pominięcie we wnioskach z rozprawy i w jej streszczeniach ujawnionych w rozprawie różnic pomiędzy zachowaniami psów z różnych grup FCI;
- brak bardziej szczegółowych informacji o farmakologicznych metodach kontrolowania agresji u psów w poświęconym temu zagadnieniu podrozdziale Publikacji I.

b. Inne przekłamania

Str. 6. W podpisie do Ryciny 1 brak wyjaśnień, co oznaczają kółka połączone w sieci strzałki oraz sieć „kanałów” rozwidlających się i ponownie łączących.

Str. 8. Doświadczenia badające proces udomowienia u lisów przypisano jednej tylko osobie, Dymitrowi Bielajewowi. Tymczasem badacz ten nie pracował sam. Ogromną rolę w tych badaniach odegrała m. in. Ludmiła Trut, która przejęła nadzór na tym eksperymencie także po śmierci Bielajewa w r. 1985. Warto byłoby więc już w tym miejscu zacytować jako źródło informacji o doświadczeniach Bielajewa i jego zespołu pracę Trut i in. (2009) uwzględnioną w wykazie piśmiennictwa zacytowanego w rozprawie.

Str. 12 i 13. Czytamy tu „Z badań Scotta i Fullera (1965) wynika, że u zwierząt ważnym momentem jest tzw. okres krytyczny” (str. 12). To poważna nieścisłość, gdyż rolę okresów krytycznych w kształtowaniu zachowań zwierząt podkreślali już znacznie wcześniej

Oskar Heinroth i w ślad za nim Konrad Lorenz, laureat Nagrody Nobla i jeden z ojców-założycieli etologii, a odkrywca zjawiska wpajania (imprintingu) zachodzącego właśnie w okresie krytycznym był Douglas Spalding już w latach siedemdziesiątych dziewiętnastego stulecia. Na tej samej stronie czytamy też, że okres krytyczny „to czas w którym naturalna ciekawość poznania świata zastępowana jest strachem przed tym co nowe”. Nie jest to ani definicja okresu krytycznego, ani generalna reguła obowiązująca w przypadku wszystkich zwierząt. Nie jest też ściśle zamieszczone na str. 13 stwierdzenie, że okres krytyczny polega na tym, że „szczenięta odczuwają strach, który zaczyna przeważać nad ciekawością”. Nawet jeśli w okresie krytycznym takie zjawisko występuje, to nie jest to równoważne ze stwierdzeniem, że okres krytyczny na tym właśnie polega. Okres krytyczny (pokrewne pojęcie: faza wrażliwa) jest to okno czasowe, w którym rozwój określonego zachowania jest szczególnie podatny na specyficzne wpływy czynników środowiskowych.

Str. 15. „Pierwotną umiejętnością u zwierząt jest podążanie za spojrzeniem drugiego osobnika”. Powinno tu być raczej użyte sformułowanie „u wielu zwierząt”, bo przecież ta umiejętność nie jest jednak w świecie zwierząt czymś uniwersalnym.

Str. 16. „Uważa się, że zarówno za empatię (takie jak zachowania pojednawcze) oraz umiejętności poznawcze odpowiadają właśnie neurony lustrzane”. Na pewno nie jest tu poprawne wyjaśnienie (a właściwie brak wyjaśnienia) istoty pojęcia „empatia” i na pewno nie jest prawdą, że za umiejętności poznawcze odpowiadają właśnie neurony lustrzane. Owszem, neurony lustrzane uczestniczą w kształtowaniu zdolności poznawczych, ale nie jest to stwierdzenie równoznaczne ze stwierdzeniem, że za nie „odpowiadają”. Poza tym to zdanie jest źle zbudowane: zwrot „za empatię (takie jak zachowania pojednawcze)” nie jest poprawny pod względem językowym.

Str. 17. „A także wykorzystuje się ich zmysł węchu do wykrywania wczesnych zmian nowotworowych u ludzi czy innych chorób (Kokocińska-Kusiak i wsp. 2021)”. Tu powinna być raczej zacytowana któraś ze wcześniejszych prac autorstwa lub współautorstwa prof. Tadeusza Jezierskiego, na przykład praca Jezierski T, Walczak M, Ligor T, Rudnicka J, Buszewski B. Study of the art: canine olfaction used for cancer detection on the basis of breath odour. Perspectives and limitations. *J Breath Res.* 2015, 9(2): 027001. To profesor Jezierski był jednym z pionierów badań tego zagadnienia w skali światowej, a więc to jego wkład w zdobywanie wiedzy na jego temat powinien być tu przede wszystkim uwzględniony. Tymczasem w zacytowanej tu pracy Kokocińskiej-Kusiak i wsp. (2021) Tadeusz Jezierski nie jest nawet jednym ze współautorów.

Str. 18. „Głównym celem zastosowania testów behawioralnych jest określenie usposobienia psów”. Trudno się zgodzić z tym stwierdzeniem. Testy behawioralne są stosowane również w badaniach wielu innych ważnych kwestii.

Str. 19. Mamy tu sformułowanie „Atrakcyjność społeczna (ufność wobec człowieka oraz chęć przebywania przy człowieku)”. To błędne tłumaczenie angielskiego zwrotu z opisu testu PAT („Social attraction”). Nie chodzi tu o „atrakcyjność społeczną” szczenięcia, jeśli już, to o atrakcyjność, jaką mają dla niego kontakty z człowiekiem.

Str. 34. „Widać istotną statystycznie zależność ocenioną z użyciem testu Fishera na granicznym poziomie istotności ($p=0,009$)”. Dlaczego $p = 0,009$ jest tu określony jako graniczny poziom istotności? Jest to wartość znacznie mniejsza niż $p = 0,05$, zwykle przyjmowana jako kryterium istotności statystycznej.

Str. 34. „p-wartość dla testu Fishera wynosi 0,012 i $\rho=0,433$ ”: ρ jest chyba współczynnikiem korelacji obliczonym nie przez test Fishera, ale przez test Spearmana?

Str. 35. „I jedynie pytania: #7 $\rho=-0,234$, $p=0,052$; #15 $\rho=-0,256$, $p=0,031$; #25 $\rho=0,225$, $p=0,057$; #28 $\rho=0,430$, $p<0,001$ i #39 $\rho=0,393$, $p<0,001$ zostały finalnie uznane jako istotnie związane z badanym punktem końcowym”. Wcześniej pisano, że kryterium istotności to $p < 0,05$. Tymczasem, jak tu czytamy, wartości p uzyskane dla pytań #7 i #25 wynosiły 0,052 i 0,057, czyli były wyższe niż 0,05. Dlaczego więc wynik ten został włączony do grupy wyników uznanych za istotne?

Str. 35. Wartość p uzyskana dla pytania #39 została zapisana jako $p < 001$. Nie wiadomo, co tu wypadło i czy ta wartość wynosiła 0,01 czy może 0,001.

Str. 35 „i jest ona istotnie różna od zera na poziomie istotności 0,066”. Dlaczego $p = 0,066$ uznano za dowód na to, że uzyskany wynik był istotnie różny od zera? Jest to wartość wyższa niż $p = 0,05$ obrana jako kryterium istotności statystycznej.

Str. 37. Tabela 1. Dlaczego zamieszczone tu dane zilustrowano z użyciem takich parametrów jak średnia i SD, skoro analizę wykonywano z użyciem nieparametrycznego testu Wilcoxona? Lepiej byłoby zilustrować je za pomocą mediany, kwartyli i zakresu zmienności danych (minimum – maximum).

Str. 37. Tabela 1. Bardzo dziwne jest to, że średnia wartość zmiennej „Pytanie 15” w 217 dniu po adopcji jest jeszcze niższa niż w 37 dniu po adopcji, ale zgodnie z opisem w nagłówku Tabeli 1 w przypadku tej zmiennej wykryto istotną różnicę pomiędzy wynikami uzyskanymi w dniu 7 i 37 po adopcji, ale nie wykryto takiej różnicy dla porównania 7 i 217 dnia po adopcji. Taką samą uwagę można też sformułować w przypadku zmiennych „Pytanie 19”, „Pytanie 35”, „Pytanie 36” i „Pytanie 37”. Analogiczną sytuację mamy też w przypadku zmiennych „Pytanie 27” i „Pytanie 39”, z tym, że w ich przypadku wartości średnich rosły jako funkcja czasu, a nie malały. Jak to możliwe, że uzyskano takie wyniki?

Str. 46. Tabela 6 podaje, że w analizie A uwzględniono w sumie 984 psy z hodowli (180 psów z hodowli kojcowych + 804 psów z hodowli domowych), natomiast w analizie B uwzględniono 1296 psów z hodowli (bez rozróżnienia na hodowle domowe i kojcowe). Nieco wyżej (str. 45) autorka napisała również: „W analizie drugiej (B) warunki hodowlane uwzględniały psy z hodowli (łącznie osobniki z hodowli domowej i kojcowej)”. Skąd więc w analizie B wzięło się ponad 300 dodatkowych psów w stosunku do analizy A?

Str. 46. „Najczęstszą sytuacją, w której psy wykazywały zachowania agresywne odnotowano podczas spaceru, kiedy pies był na smyczy i zachowanie to było skierowane do obcych osób (37,2% odnotowanych zachowań agresywnych)”. Niezależnie od tego, że zdanie to jest źle zbudowane, są problemy z jego treścią. Jak to podano w Tabeli 7 zamieszczonej na następnej stronie (str. 47), odnotowano 279 przypadków takich zachowań. Czy ta liczba stanowiła rzeczywiście 37,2% odnotowanych zachowań agresywnych? Po zsumowaniu podanych w Tabeli 7 wartości uzyskanych dla zmiennych P13 - P19 (z pominięciem zbiorczej zmiennej P16+P17) uzyskujemy wartość 867 jako sumę przypadków zachowań agresywnych. Wtedy 279 zachowań agresywnych skierowanych do obcych osób podczas spaceru na smyczy stanowi 32,2%, a nie 37,2% tej sumy. Natomiast jeśli zamiast uwzględniania osobno kategorii P16 i P17 zsumujemy liczby przypadków zachowań należących do kategorii P13, P14, P15, P16+P17, P18 i P19, uzyskamy wartość 796 dla sumy wszystkich przypadków zachowań agresywnych. Wtedy 279 zachowań agresywnych skierowanych do obcych osób podczas spaceru na smyczy będzie wynosić 35,05%. W żadnym z tych przypadków nie uzyskamy więc wartości 37,2%. Z kolei jeśli przyjmimy, że zachowania agresywne odnotowano u 682 psów, tak jak to podano na samym dole strony 45, i tę właśnie liczbę należy przyjąć za 100%, to 279 zachowań agresywnych skierowanych do obcych osób podczas spaceru na smyczy będzie wynosić 40,9% tej liczby - a więc znów nie 37,2%. Ta sprawa powinna zostać wyjaśniona.

Str. 46. „Zachowania agresywne związane z pilnowaniem zasobów (jedzenie, przedmiot, miejsce) przed domownikami odnotowano jedynie u 10,8% respondentów”: zgodnie z Tabelą 7 zgłoszono w sumie 231 przypadki takich zachowań (P13: 76 przypadków, P14: 105 przypadków, P15: 50 przypadków). Jak to się przekłada na podaną w tekście wartość 10,8% respondentów? Jeśli za 100% uznać wszystkich respondentów (1572 osoby), dzieląc 231 przez uzyskamy 14,69%, a nie 10,8%. Jednym z możliwych wyjaśnień tego faktu mogłoby być to, że kategorie P13, P14 i P15 nie sumują się w sposób automatyczny, gdyż były psy, u których odnotowano zachowania należące do dwóch, a nawet trzech kategorii z tej grupy. Ale jeśli tak, to ta kwestia powinna być precyzyjnie wyjaśniona.

Str. 47. W Tabeli 7 pozycja „wszystkie pogryzienia (P16+P17)” nie jest arytmetyczną sumą pozycji P16 i P17. Suma pozycji P16 i P17 wynosi 256, nie 227 i stanowi 16,29%

zachowań agresywnych, a nie 14,44%. Być może kategorie P16 i P17 nie są rozłączne i częściowo się nakładają, gdyż niektóre psy gryzły i w domu, i na spacerze. Ale jeśli tak, to należałoby to precyzyjnie wyjaśnić i nie stosować sformułowania, że kategoria „wszystkie pogryzienia” jest sumą pozycji P16 i P17 - bo nie jest nią.

Str. 47. Dlaczego dane dotyczące pogryzień w domu są przedstawione w tekście w postaci liczb (procenty są podane w pierwszej części Ryc. 6), natomiast dane dotyczące pogryzień na spacerze są i w tekście, i w drugiej części Ryc. 6 podane tylko w postaci procentów? Obie te grupy danych powinny być zostać zaprezentowane w taki sam sposób.

Str. 49. „W domu kastrowane psy częściej gryzły domowników niż osoby obce, na spacerze częściej osoby obce (Tabela 11)”. Tabela 11 (str. 50) takich danych jednak nie zawiera. Nie ma w niej w ogóle rozróżnienia pogryzień domowników i osób obcych. Jedyne miejsce, gdzie można znaleźć takie informacje to Ryc. 6 zamieszczony dwie strony wcześniej (str. 47) i odwołanie się do niego w tekście: „Najczęściej do pogryzień dochodziło w domu i dotyczyły one domowników (125 przypadków) rzadziej osób obcych (49 przypadków). Pogryzienia na spacerach, w ponad 87% dotyczyły osób obcych, a liczba pogryzień domowników wynosiła ponad 17% (Ryc. 6)”. Nie ma tu jednak żadnej informacji o tym, ile spośród tych pogryzień było dziełem psów kastrowanych, a ile niekastrowanych.

Str. 52, 57, 58, 60, 62, 64 i 66. Na wymienionych tu stronach możemy znaleźć skrajnie różne wnioski wyciągane z tych samych danych dotyczących różnic pomiędzy zachowaniami agresywnymi psów należących do różnych grup FCI. I tak, Tabela 13a (str. 52) zawiera dane dokumentujące istotne statystycznie różnice pomiędzy zachowaniami agresywnymi psów należących do różnych grup FCI ujawniającymi się w kontekście pilnowania przedmiotów ($P = 0,013$) i pilnowania miejsca (legowiska/kanapy/fotele) ($P = 0,047$). Mgr Pąsiek relacjonuje ten wynik także w samym tekście pracy (4 górne wiersze tekstu na str. 52). Na str. 57 mgr Pąsiek podkreśla jednak nie to, że zostały wykryte różnice pomiędzy grupami FCI, lecz to, że nie były duże. Jak czytamy, „Rozpatrując różnice między grupami FCI w zachowaniach agresywnych nie zaobserwowano dużych zmian, z wyjątkiem pilnowania przedmiotów”. Jak widać, pominięto tu również istotny wynik uzyskany dla pilnowania miejsca. Na str. 58 znajdujemy podobne stwierdzenie, że „nie zaobserwano wyraźnych różnic w zachowaniach agresywnych między grupami FCI” (uwaga językowa: powinno tu oczywiście być „zaobserwowano”). Podobnie, w dyskusji podsumowującej (str. 60) czytamy „Przeprowadzone badania nie wykazały wyraźnych różnic w zachowaniach agresywnych między przedstawicielami grup FCI”. Następnie mgr Pąsiek idzie jeszcze dalej, pisząc we Wnioskach (str. 62) „Brak jest różnic między grupami FCI, natomiast zaobserwowano różnice w zachowaniach agresywnych między przedstawicielami różnych kładów”. Takie samo przekłamanie polegające na całkowitym pominięciu wykrytych przecież różnic pomiędzy zachowaniami agresywnymi psów z różnych grup FCI można też znaleźć w streszczeniu pracy, i to zarówno w jego wersji polskojęzycznej (str. 64: „Badanie wykazało również różnice prezentowanych zachowań pomiędzy rasami oraz kładami”), jak i w wersji anglojęzycznej (str. 66: „The present study also showed differences in presented behaviour between breeds and clades”). Jak już wcześniej podkreśliłam, całkowite pominięcie istotnych różnic pomiędzy zachowaniami agresywnymi psów z różnych grup FCI ujawniającymi się podczas pilnowania przedmiotów i pilnowania miejsca jest stosunkowo poważnym przekłamaniem mającym charakter błędu merytorycznego.

Str. 54, 59 i 62. Na tych stronach można znaleźć kilka zbliżonych do siebie stwierdzeń dotyczących skuteczności kastracji jako metody obniżania poziomu agresji u psów. Na str. 54 czytamy więc „Otrzymane wyniki dotyczące zachowania zwierząt po zabiegu kastracji czy sterylizacji są odmienne od powszechnie panującego przekonania, że zabieg obniża poziom agresji, co związane jest ze zmniejszającym się poziomem wydzielanych hormonów”. Z kolei na str. 59 mamy stwierdzenie „Często jako działanie zapobiegające występowaniu agresji u psów uważa się kastrację/sterylizację”, a na stronie 59 stwierdzenie „Niewątpliwie zaskakującym wynikiem jest większa agresja u psów kastrowanych i suk sterylizowanych w porównaniu do niekastrowanych/niesterylizowanych”. Jak już wspomniałam, przekonanie, że

kastracja obniża poziom agresji nie może już być uznane za „powszechnie panujące”. W swojej rozprawie Autorka sama zacytowała i przedyskutowała liczne prace z ostatnich ponad dwudziestu lat, które takiemu twierdzeniu przeczą. Można tu więc pisać jedynie o „niegdyś powszechnie panującym przekonaniu”. W świetle wyników wszystkich tych badań nie można też twierdzić, że wyższa częstość niektórych form zachowań agresywnych obserwowana u psów po zabiegu kastracji jest wynikiem zaskakującym.

Str. 63. „Wyniki potwierdziły przyjętą hipotezę, że rozumienie wskazówek komunikacyjnych u psów nie może być wyjaśnione procesem udomowienia, ontogenezy, procesu uczenia się lub socjalizacji, a jedynie dobozem naturalnym”. Nie ma jednak immanentnej sprzeczności pomiędzy rolą doboru naturalnego w kształtowaniu kompetencji poznawczych zwierzęcia a wpływem, jaki wywiera na nie proces udomowienia, bo podczas udomowienia działa nie tylko dobór sztuczny, ale również naturalny. Autorzy Publikacji III sami to zresztą przyznają w podanej przez siebie definicji udomowienia (str. 106: „and this social skill is a result of domestication (e.g. Hare et al. 1998, 2002; Bräuer et al. 2006; Miklosi and Soproni 2006; Riedel et al. 2008) defined as a process of natural and artificial selection, which leads to adaptation to the captive environment and is related to heritable genetic change (Price 1984)”). Należałoby tu więc raczej napisać „Wyniki potwierdziły hipotezę, że rozumienie wskazówek komunikacyjnych u psów nie może być wyjaśnione jedynie procesem udomowienia, ontogenezy, procesu uczenia się lub socjalizacji, lecz kluczową rolę w powstaniu tej umiejętności odegrał dobór naturalny działający jeszcze przed udomowieniem tych zwierząt”.

Str. 65. „In contrast, puppies that are housed in a low-stimulus, enriched environment (outdoor kennels) are less mentally stable”. Powinno być „less enriched”, a nie „enriched”. Brak słowa "less" generuje tu ewidentny błąd merytoryczny.

Str. 83. W Publikacji I nieścisła jest definicja imprintingu (wpajania) zamieszczona na str. 83, gdyż wpajanie „mające na celu uzyskanie identyfikacji gatunkowej” jest tylko jedną z form wpajania. Dla zwierzęcia „uzyskanie identyfikacji gatunkowej” to zresztą puste słowa, bo zwierzęta nie rozumują w takich kategoriach. W rzeczywistości dzięki wpajaniu afiliacyjnemu młode nabywa informacje umożliwiające mu rozpoznanie matki, a matka nabywa z kolei informacje umożliwiające jej rozpoznanie własnego potomka. W podobny sposób w wyniku wpajania seksualnego młode zwierzę nabywa informacje decydujące w przyszłości o wyborze partnera do rozrodu. Różne odmiany wpajania mogą być rozdzielone w czasie: okresy krytyczne dla wpajania afiliacyjnego i seksualnego często nie są identyczne.

Str. 108. Publikacja III. „Our hypothesis in the present study was that the understanding of communicative cues in many groups of animals cannot be explained by a process of domestication, ontogeny, learning process or socialization, but only by natural selection”. Nie mogę się zgodzić z użyciem słowa „only” w tym kontekście. Wyniki tego doświadczenia rzeczywiście dowiodły, że rozumienie gestu wskazywania przez młode, 5-7 tygodniowe szczenięta nie ulegało istotnej poprawie wraz z wiekiem szczenięcia, a więc dojrzwianie behawioralne nie odgrywało ważnej roli w ontogenezie tego zachowania. Rozumienie gestu wskazywania nie ulegało też poprawie jako funkcja liczby testów, w których szczenię uczestniczyło w ramach tej samej sesji doświadczalnej. Ale sytuacja przedstawia się jednak inaczej, jeśli chodzi o wpływ procesu udomowienia, gdyż dane przedstawione w Publikacji III nie pozwalają na stwierdzenie, w jakim stopniu analizowane zachowania szczeniąt wykształciły się w procesie ewolucji pod wpływem doboru naturalnego działającego na psy jeszcze przed ich udomowieniem, a w jakim stopniu miał na nie wpływ dobór naturalny działający już w trakcie udomawiania psów.

Pozostałe liczne drobne nieścisłości i przekłamania odnalezione w obecnej rozprawie zrelacjonowałam szczegółowo w Załączniku do obecnej recenzji.

Ocena, czy rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Rozprawa naukowa mgr Pąsiek stanowi oryginalne, oparte na własnych dobrze zaplanowanych badaniach rozwiązanie nie jednego, a nawet kilku problemów naukowych. Jak już wspomniałam, badania mgr Pąsiek w niektórych przypadkach potwierdziły wnioski

wplywające z wcześniejszych badań. Należy tu wymienić przede wszystkim wnioski dotyczące wieku, w którym szczenięta zaczynają reagować na gesty wskazujące człowieka, a także wpływu kastracji na zachowania agresywne psów. Jednak również i te wyniki stanowią cenne osiągnięcie naukowe, gdyż każde uzyskanie jasnego wyniku przyczynia się w istotny sposób do pogłębienia naszej wiedzy o badanym zagadnieniu, nawet jeśli podobne badania były już wcześniej prowadzone. Badania mgr Pąsiek pozwoliły też na uzyskanie jasnych, jednoznacznych odpowiedzi na wiele innych pytań. Wykazały, w szczególności, że do najważniejszych czynników kształtujących zachowanie szceniąt są warunki środowiska, w którym szczenięta spędziły pierwsze miesiące życia. Bardzo optymistycznym wnioskiem z badań mgr Pąsiek jest też stwierdzenie, że wiele aspektów zachowania adoptowanych psów ulega wielotorowej poprawie w miarę upływu czasu od chwili adopcji. Wreszcie, badania mgr Pąsiek wykazały, że różnice pomiędzy zachowaniami agresywnymi różnych odmian psów zarysowują się stosunkowo mocno w przypadku porównań psów z różnych ras i różnych kładów (grup ras odzwierciedlających pokrewieństwo pomiędzy nimi), lecz znacznie słabiej w przypadku porównań psów z różnych grup FCI, podziałem stworzonym przez kynologów z Fédération Cynologique Internationale. Wyniki te stanowią doskonałą ilustrację tego, jak ważne dla zrozumienia czynników rządzących ekspresją różnych zachowań psów są badania genetyczne, bo to właśnie dzięki nim możliwe było utworzenie kładów grupujących różne rasy psów w sposób oparty na silniejszych podstawach naukowych niż znacznie bardziej arbitralna klasyfikacja stosowana przez kynologów z FCI.

Ocena, czy rozprawa doktorska prezentuje ogólną wiedzę teoretyczną kandydata w dyscyplinie oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej lub artystycznej. Rozprawa doktorska stanowi świadectwo szerokiej wiedzy Autorki dotyczącej takich zagadnień jak procesy poznawcze psów i innych zwierząt (w szczególności, rozumienie gestów wskazujących człowieka), korelaty procesu udomowienia różnych zwierząt, ontogeneza zachowań szceniąt psa domowego i czynniki, które w niej uczestniczą, szerokie spektrum czynników wpływających na zachowania agresywne psów oraz różnice wewnątrzgatunkowe z zachowaniu psów z uwzględnieniem różnych systemów klasyfikacji odmian psów (rasy, grupy FCI i kłady). Nie wątpię więc, że w oparciu o tę wiedzę mgr Pąsiek umiałaby samodzielnie prowadzić pracę naukową. Chciałabym jednak również podkreślić, że w badaniach o takiej tematyce cennym atutem jest też umiejętność pracy w zespole, a również co do tego można mieć pewność, że mgr Pąsiek taką umiejętność posiada. Jej trzy publikacje, które weszły w skład rozprawy mają 3-4 współautorów, a w doświadczeniu zrelacjonowanym w Publikacji III brało jednocześnie udział dwóch eksperymentatorów.

Wniosek końcowy. Podsumowując, przedstawiona mi do oceny rozprawa doktorska mgr Magdaleny Jolanty Pąsiek nie jest wolna od stosunkowo drobnych, lecz bardzo licznych niedociągnięć i przekłamań, które szczegółowo zrelacjonowałam zarówno w obecnej recenzji, jak i w Załączniku do niej. Niemniej jednak rozprawa ta stanowi wartościowy wkład w rozwój naszej wiedzy o mechanizmach kształtujących wybrane ważne aspekty zachowań psów, i to zarówno osobników dorosłych, jak i szczeniąt.

Dlatego też stwierdzam, że rozprawą doktorską mgr Magdaleny Jolanty Pąsiek „Analiza wybranych aspektów zachowania psa domowego *Canis lupus familiaris*” spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim określone w art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. Ustaw z 2017 r. poz. 1789 ze zm.) i wnioskuję o dopuszczenie mgr Pąsiek do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

[prof. dr hab. Ewa Joanna Godzińska]

Załącznik: Szczegółowy wykaz stosunkowo mniej poważnych niedociągnięć znalezionych w recenzowanej rozprawie

Prof. dr hab. Ewa Joanna Godzińska
 Pracownia Etologii
 Instytut Biologii Doświadczalnej
 im. Marcelego Nenckiego PAN
 ul. Pasteura 3, 02-093 Warszawa
 e-mail: e.godzinska@nencki.edu.pl

Warszawa, 21 września 2023

**Załącznik do recenzji rozprawy doktorskiej mgr Magdaleny Jolanty Pąsiek
 „Analiza wybranych aspektów zachowania psa domowego *Canis lupus familiaris*”**

**Szczegółowy wykaz stosunkowo mniej poważnych niedociągnięć
 znalezionych w recenzowanej rozprawie**

(1) Brak zacytowania źródła/źródeł podawanych informacji.

Str. 6. Informacje o komunikacji werbalnej i niewerbalnej [być może ich źródłem jest wymieniona nieco wcześniej książka Tomecek (2009), ale nie zostało to jednoznacznie stwierdzone].

Str. 12. Definicja socjalizacji.

Str. 13-14. Dane leżące u podłoża stwierdzenia "Młode osobniki, które wykazują zachowania lękowe wobec nowych bodźców mają większe szanse na przeżycie".

Str. 17. Informacje dotyczące hodowli domowych, kojcowych i tzw. „puppy farms”.

Str. 38. Opis/definicja lęku separacyjnego.

Str. 54. Stwierdzenie, że „Wśród zachowań problemowych wyróżnić można takie zachowania jak agresja, niszczenie przedmiotów czy nadmierna wokalizacja”.

Str. 56. Pogląd, że rasa American Staffordshire terrier jest uważana za potencjalnie agresywną.

Str. 57. Informacje dotyczące łagodnego usposobienia i gotowości do współpracy z człowiekiem u psów z rasy golden retriever oraz labrador retriever.

Str. 57. Informacje, że psy z rasy golden retriever oraz labrador retriever są często wybierane do pracy z osobami z niepełnosprawnością jako psy asystujące lub ratownicze.

**(2) Braki innych istotnych informacji oraz sformułowania zbyt mało precyzyjne,
 by Czytelnicy mogli w pełni zrozumieć ich treść.**

Str. 0 (tytułowa). Wymieniona jest tu tylko katedra, w której rozprawa powstała, bez danych o wydziale i o uczelni.

Str. 4. Informacja o Publikacji III jest opatrzona nagłówkiem „Manuskrypt pracy przygotowany do wysłania do czasopisma Scientific Reports”. Natomiast na str. 95, na której jest prezentowana sama Publikacja III mamy informację „Publikacja III – manuskrypt przygotowany do wysłania”. Jakie są ostateczne losy tego manuskryptu? Czy został wysłany do czasopisma „Scientific Reports” i czym to poskutkowało? Czy w chwili obecnej jest gdzieś wysłany do druku i czeka na decyzję, a jeśli tak, to do jakiego czasopisma?

Str. 6. Nie jest jasne, skąd pochodziły psy określone jako „59 starożytnych psów”: czy też z Irlandii, jak wymienione zaraz potem psy (28) „z późnego neolitu z Irlandii”?

Str. 7. „Proces niezależnego powstawania psów na wschodzie i zachodzie” – czego? Europy? Eurazji? Świata?

Str. 7. „Psy ze wschodu przywędrowały do Europy z ludźmi, gdzie częściowo zastąpiły europejskie psy paleolitu”. O jakich ludzi tu chodzi i kiedy miało to mieć miejsce?

Str. 7. „Występuje ciągłość w genomie między współczesnym psem, a próbkami pobranymi z odnalezionych szczątków”. Szczątków gdzie odnalezionych i jak starych?

Str. 7. Dobrze byloby tu doprecyzować, czy wymieniony tu „wilk z Tajmyru” należał czy też nie do gatunku *Canis lupus*.

Str. 7. „Badania dryfu genetycznego dowodzą, że rozgałęzienie dwóch linii (psa. wilka szarego), nastąpiło mniej więcej w tym właśnie czasie”. Dryfu genetycznego u kogo?

Str. 7 „Proces udomowienia”: może raczej „proces udomowienia wilka”?

Str. 8. „Która z teorii miała w rzeczywistości miejsce”: to nie teoria miała miejsce w rzeczywistości miejsce, tylko fakty będące jej przedmiotem.

Str. 8. „Odkryto, że psy mają mniejszy rozmiar mózgu niż wilki, co jest zgodne z efektem procesu udomawiania”. Jak należy rozumieć to stwierdzenie (abstrahując już od tego, że jest niezbyt prawidłowo zbudowane)? Czy ten fakt jest zgodny z naszą wiedzą o efektach procesów udomawiania występujących u różnych zwierząt, czy tylko z wiedzą o efektach procesów zachodzących podczas udomawiania wilka?

Str. 9. „Tolerancję na bodźce”: raczej „zwiększoną tolerancję na pewne bodźce”;

Str. 12. „Według Scotta i Fullera (1965) występują 4 fazy w rozwoju psów, natomiast propozycja przedstawiona przez Serpell i Jagoe w 1995 roku, obejmuje jeszcze jedną dodatkową fazę. Pierwsza faza nazywana jest prenatalną”. Ale pierwsza faza według kogo? Scotta i Fullera (1965) czy Serpell i Jagoe (1995)? To powinno być doprecyzowane.

Str. 13. W przypadku Ryciny 4 na osi Y nie ma żadnej skali wyjaśniającej, co mierzono i w jakich jednostkach. Oś Y jest co prawda opisana „Liczba reakcji”, ale nie ma nigdzie wyjaśnienia, o jakie reakcje chodzi (reakcje na co? obserwowane w jakich warunkach?). W legendzie tej ryciny mamy jedynie zwięzłe objaśnienia dwóch linii z wykresu: „zbliżanie się” i „unikanie”, ale nie jest sprecyzowane, do czego szczenięta się zbliżały i czego unikały. Wreszcie, podpis pod Ryc. 4 brzmi „Zmieniająca się wraz z wiekiem ciekawość szczeniąt względem środowiska a pojawiającym się uczuciem strachu według Scotta i Fullera (1965)”, nie ma tu jednak wyjaśnienia, o jakie szczenięta chodzi i w jakich warunkach były badane. Bez tych wszystkich brakujących informacji zamieszczona tu rycina pochodząca z pracy innych autorów nie ma niestety większej wartości naukowej.

Str. 13. „Ważne jest, aby w tym okresie szczenię doświadczyło jak największej ilości bodźców”. O jakie bodźce tu chodzi? Wszelkie bodźce czy jakieś określone klasy bodźców?

Str. 13. „U różnych ras pik przypada w różnym czasie”. Pik czego? Poza tym termin „pik” jest wyrażeniem żargonowym, a nie elementem w pełni poprawnej polszczyzny.

Str. 14. Badania Juliet Clutton-Brock (2008) były o prawie dziesięć lat wcześniejsze niż badania Pitulki i Kasparova (2017), więc chyba lepiej byłoby przedstawić wyniki tych badań w kolejności chronologicznej, bo inaczej Czytelnik może odnieść wrażenie, że badania Clutton-Brock (wcześniejsze) przeczą wynikom badań Pitulki i Kasparova (późniejszym) – a było przecież odwrotnie.

Str. 15. „Doświadczenia polegające na sprawdzeniu umiejętności rozwiązywania zadań problemowych”: Nie zostało tu wyjaśnione co to są „zadania problemowe”.

Str. 18. „W literaturze dość często stosuje się pojęcie temperamentu”. Ale czym jest temperament? Dlaczego to pojęcie zostało tu wymienione, lecz nie zostało wyjaśnione?

Str. 18. „Wyniki ze wszystkich zadań dla każdego szczenięcia są zliczane”. Ale powyżej wymieniono jedynie pięć kwestii, które można badać za pomocą tego testu (test behawioralny Campbella), lecz nie wiadomo, na czym konkretnie polegały zadania szczenięcia. Powinien tu być też chyba użyty zwrot „sumowane” raczej niż „zliczane”.

Str. 19. „Aport (chęć do aktywności związanej z aportem), przy czym zadanie to było wykonywane dwukrotnie, aby uniknąć błędu związanego z rozproszeniem przez otoczenie”: to stwierdzenie powinno raczej brzmieć: „aport (skłonność do angażowania się w aportowanie obiektów)(zadanie to było wykonywane dwukrotnie, aby uniknąć błędu związanego z rozproszeniem uwagi psa przez otoczenie”. Nie wiadomo jednak, jakie obiekty były aportowane i dlaczego dwukrotne wykonanie zadania miałyby pomóc psu w uniknięciu rozpraszania uwagi przez otoczenie.

Str. 19. Mamy tu stwierdzenie „Zaproponowany test składa się z 10 zadań”, a następnie są wymieniane nie same zadania, ale ujawniane dzięki nim cechy szczenięcia. Lepiej byłoby więc napisać „Zaproponowany test składa się z 10 zadań pozwalających na ocenę takich cech szczenięcia jak:”.

Str. 19. „Dominacja podczas utraty kontroli”: kontroli nad czym?

Str. 19. „Aportowanie”: czego?

Str. 20. „PAT test był stosowany w celu wyboru odpowiedniego psa do pracy w roli przewodnika dla osoby z niepełnosprawnością”. Ten fragment tekstu nie precyzuje jednak, czy ten test był stosowany, gdy oceniane psy były jeszcze szczeniętami, czy też również wtedy, gdy były już dorosłe.

Str. 20. „Przywiązanie i poszukiwanie uwagi”. Domyślam się, że chodzi tu o przywiązanie do człowieka i poszukiwanie jego uwagi, ale lepiej byłoby, gdyby zostało to bardziej precyzyjnie sformułowane.

Str. 20. „Pobudliwość”. Jak należy rozumieć ten zwrot? Jako pobudliwość polegającą na zwiększonej gotowości do reagowania na różne bodźce, a może pobudliwość seksualną?

Str. 20. „Poziom wykazywanej energii”. A jak oceniano szczenięta, które energicznie angażowały się tylko w niektóre zachowania? Czy w ogóle były takie przypadki?

Str. 21. „Takie baterie testów [...] dostosowane są do potrzeb eksperymentatorów”. Jakich eksperymentatorów? Jakich zagadnienia badających?

Str. 21. „Psy, które zostały przyjęte do schronisk dla zwierząt wykazują behawioralne i fizjologiczne oznaki stresu”. Zawsze, często czy czasami?

Str. 24. „Zgodnie z ogólnymi zasadami, zabawa kończy się, gdy jeden z jej uczestników jest sfrustrowany, zły, niespokojny lub po prostu zmęczony”. Co w tym kontekście oznacza sformułowanie „zgodnie z ogólnymi zasadami”? Zasadami obowiązującymi wszystkie zwierzęta, a może także i ludzi, czy jedynie psy?

Str. 29. „Próba była zaliczana, jeśli szczenię zbliżyło się do kubka z pokarmem i zaczęło go obwąchiwać lub dotknęło nosem”. A czy były przypadki, że szczenię nie wybrało żadnego kubka? Jak długo czekano na decyzję szczenięcia?

Str. 29. „Przebieg doświadczenia był rejestrowany, następnie oglądany i ponownie oceniany przez drugiego eksperymentatora”. A co robiono, jeśli oceny dwóch eksperymentatorów wykazywały różnice?

Str. 29. a potem także 61-63, 65 i 108. Stwierdzenia o podobnym charakterze zaproponowane przez Autorkę na wymienionych tu stronach wymagają uściślenia. (1) „Otrzymane wyniki dowodzą, że rozumienie ludzkich gestów wskazujących jest produktem ubocznym kompetencji społeczno-poznawczych, a nie efektem udomowienia” (str. 29). Trzeba by napisać raczej „Otrzymane wyniki dowodzą, że rozumienie ludzkich gestów wskazujących jest produktem ubocznym kompetencji społeczno-poznawczych obecnych u psów jeszcze przed rozpoczęciem procesów ich udomowienia, a nie jedynie efektem ich udomowienia”. (2) Podobnie, zamiast sformułowania „Wobec tego, w przypadku rozumienia ludzkich gestów wskazujących przez psy można stwierdzić, że jest to produkt uboczny kompetencji społeczno-poznawczych, a nie efekt udomowienia” (str. 61) widziałabym tu raczej stwierdzenie „Wobec tego rozumienie ludzkich gestów wskazujących przez psy należy uznać za produkt uboczny kompetencji społeczno-poznawczych istniejących jeszcze przed ich udomowieniem, a nie za efekt ich udomowienia”. (3) Podobnie, zamiast sformułowania „Jest to produkt uboczny kompetencji społeczno-poznawczych, a nie efekt udomowienia” (str. 62) napisałabym raczej „Jest to produkt uboczny kompetencji społeczno-poznawczych istniejących jeszcze przed udomowieniem psów, a nie efekt ich udomowienia”. (4) Kolejne podobne sformułowanie to „Wyniki potwierdziły przyjętą hipotezę, że rozumienie wskazówek komunikacyjnych u psów nie może być wyjaśnione procesem udomowienia, ontogenezy, procesu uczenia się lub socjalizacji, a jedynie doborem naturalnym” (str. 63). Należałoby tu raczej napisać „Wyniki potwierdziły hipotezę, że rozumienie wskazówek komunikacyjnych u psów nie może być wyjaśnione jedynie procesem udomowienia, ontogenezy, procesu uczenia się lub socjalizacji, lecz kluczową rolę w powstaniu tej umiejętności odegrało działanie doboru naturalnego w okresie poprzedzającym udomowienie tych zwierząt”. (5) To samo odnosi się do anglojęzycznej wersji tego stwierdzenia „The results confirmed the accepted hypothesis that the understanding of communication cues in dogs cannot be explained by the process of domestication, ontogeny, learning or socialisation, but only by natural selection” (str. 65). (6) Podobne sformułowanie „Otrzymane wyniki dowodzą, że rozumienie ludzkich gestów wskazujących jest produktem ubocznym

kompetencji społeczno-poznawczych, a nie efektem udomowienia” (str. 63) też ujęłabym inaczej: „Otrzymane wyniki dowodzą, że rozumienie przez psy ludzkich gestów wskazujących jest produktem ubocznym kompetencji społeczno-poznawczych, które rozwinęły się u nich jeszcze przed procesem udomowienia, a nie efektem tego procesu”. (7) Także i tym razem, to samo odnosi się także do anglojęzycznej wersji tego stwierdzenia: „The results obtained demonstrate that the understanding of human pointing gestures is a by-product of social-cognitive competence, but not an effect of domestication” (str. 65). (8) Wreszcie, w Publikacji III też mamy podobne stwierdzenie: „It could be proposed that understanding of human pointing gestures is a by-product of socio-cognitive competencies but not a side-effect of domestication” (str. 108). Zdanie to powinno raczej brzmieć „It could be proposed that understanding of human pointing gestures is a by-product of socio-cognitive competencies that have evolved in dogs still before the start of the process of their domestication, and not a side-effect of their domestication”. Bez tych doprecyzowań wszystkie wymienione tu sformułowania nie są w pełni jasne i rzetelne.

Str. 34. Nie wiadomo, czego dotyczą osi Y wykresów przedstawionych na Ryc. 5, zwłaszcza, że kolejne elementy ich skali (te iksony i jedno- lub dwucyfrowe liczby) są odmienne w przypadku dwóch wykresów. Nie wiadomo też, dlaczego oznaczenia osi X są napisane po angielsku, a nie po polsku. Kolejna kwestia: jeżeli osi X są oznaczone jako „MeanDecreaseAccuracy” oraz „MeanDecreaseGini”, to nie wydaje mi się słuszne stwierdzenie „Na prawym panelu prezentowany jest współczynnik Gini, a na lewym dokładność”. Jest raczej prawdą, że prezentowana jest tu zależność czegoś - nie wiadomo czego, bo osi Y nie mają legendy - od „MeanDecreaseAccuracy” i „MeanDecreaseGini”, których wartości są pokazywane na osiach X.

Str. 34. „W wieloczynnikowej analizie zależności liniowej pomiędzy czasem przebywania w schronisku w dniach a przyrostem w odpowiedzi na pytanie z użyciem metody LASSO określono, że średnia wartość siły związku pomiędzy zmiennymi wynosi”: naprawdę nie wiadomo o co tu chodzi. Przyrostem czego?

Str. 34-35. Relacjonowane tu dane liczbowe byłyby o wiele bardziej czytelne, gdyby zamieszczono je w tabelce ukazującej nie tylko wyniki analizy statystycznej, ale również treści pytań, które są tutaj oznaczone tylko numerami. Zmusza to czytelnika rozprawy do ciągłego przeskakiwania pomiędzy jej tekstem i załącznikiem na jej końcu, w którym znajdują się treści pytań, o których jest tu mowa. Co prawda nieco niżej w podsumowaniu przedstawione są treści pytań, dla których uzyskano istotnie statystyczne efekty analiz, ale skąd czytelnik ma o tym wiedzieć nim dojdzie do tego elementu rozprawy? Szkoda, że pojawienie się tych wyjaśnień nie zostało zapowiedziane chociażby w postaci odsyłacza.

Str. 35. „Istotną zależność pomiędzy długością czasu przebywania psa w schronisku a przyrostem wartości danej cechy (zachowania) wykazano dla następujących pytań”. Czy chodzi tu o przyrost wartości danej zmiennej obserwowany w okresie poadopcyjnym? A jeśli tak, to mieliśmy przecież trzy punkty czasowe. Czy nie było przypadków, w których nie wystąpił stały przyrost (lub spadek) wartości danej cechy, lecz najpierw przyrost, a potem spadek lub odwrotnie? Na to pytanie odpowiada dopiero Tabela 1, którą można znaleźć dopiero dwie strony dalej (str. 37). Jak można w niej zobaczyć, w przypadku zmiennych (czyli „pytań”), dla których wykryto statystycznie istotne różnice pomiędzy analizowanymi punktami czasowymi zwykle średnie wartości danej zmiennej albo stałe malały (pytania 3, 15, 19, 35, 36, 37) albo stałe rosły (pytania 27, 39), albo też średnia najpierw malała, a potem rosła, ale nieznacznie (pytanie 24), albo, na odwrót, najpierw rosła, a potem nieznacznie malała (pytanie 28). Ale to już musi Czytelnik sprawdzić sobie sam, tekst pracy tych informacji nie zawiera.

Str. 38. „Z przeprowadzonych, w ramach niniejszej pracy, badań wynika, że zachowania agresywne w stosunku do psów zwiększają się wraz z upływem czasu”. Należałoby tu doprecyzować, że chodzi o czas, który upłynął od chwili adopcji. Jeszcze poważniejszą kwestią jest jednak to, że nie wiadomo, które z uzyskanych wyników pozwalają na wyciągnięcie takiego właśnie wniosku. W Ankiecie 2 (c-BARQ) znajdowały się pytania

dotyczące agresji kierowanej przez obserwowanego psa zarówno do obcych psów (obcy spokojny pies - Pytanie 8; obcy agresywny pies - Pytanie 10), jak i do psich współmieszkańców (znajomy pies podchodzi do badanego psa w czasie jedzenia - Pytanie 11; znajomy pies podchodzi do badanego psa w czasie zabawy - Pytanie 12). W prezentacji wyników tej ankiety poprzedzających obecną dyskusję nie ma jednak dla tych czterech zmiennych udokumentowania istotnych efektów upływu czasu po adopcji. W prezentacji wyników stwierdzono jedynie, że częstość zachowań agresywnych ujawniających się, gdy do psa prowadzonego na smyczy zbliżał się obcy, spokojnie zachowujący się pies (Pytanie 8) rosła jako funkcja czasu spędzonego przed adopcją w schronisku. Była to jednak korelacja bardzo słaba ($\rho = 0,018$), a w dodatku ten wynik dotyczył korelacji tej szczególnej formy zachowań agresywnych z długością czasu spędzonego w schronisku przed adopcją, a nie czasu, jaki upłynął po adopcji. Wniosek, że „zachowania agresywne w stosunku do psów zwiększają się wraz z upływem czasu” może więc odnosić się jedynie – i to jedynie w pośredni sposób - do wyniku, że wraz z upływem czasu od chwili adopcji istotnie maleje strach i niepokój psa odczuwany w sytuacji „Kiedy do psa zbliża się inny, nieznajomy pies, który warczy, szczeka i rzuca w stronę Państwa psa” (Pytanie 19). Wynik ten jest zamieszczony w Tabeli 1. Ale pytanie to należy do Sekcji 3 („Strach i niepokój”), a nie do Sekcji 2 („Agresja”). Można się więc tu zgubić. Najprawdopodobniej jest tu jakieś przekłamanie, ale nie można nawet precyzyjnie zidentyfikować jego charakteru. Brakuje tu jasnych odsyłaczy.

Str. 39. „Do podobnych wniosków doszła Corsetti i wsp. (2021), według których zachowania agresywne u niektórych psów zwiększają się w miarę przebywania w nowym domu”. Czy badano jedynie agresję kierowaną do psów? A jeśli tak, to w jakich sytuacjach?

Str. 39. „Vitulova i wsp. (2018) stwierdzili, że zachowania te nie zmieniają swojej intensywności”. „Zachowania te” - czyli jakie? Zachowania agresywne kierowane do innych psów, czy także i inne formy zachowań agresywnych?

Str. 39. „Natomiast, w przypadku agresji w stronę obcych ludzi, właściciele wskazali”: czy chodzi tu o właścicieli psów badanych przez Vitulovą i wsp. (2018) (o tych badaniach jest mowa w poprzednim zdaniu), czy o właścicieli psów badanych przez Autorkę rozprawy?

Str. 39. „Jak podkreślają Notari i wsp. (2020) odpowiedni trening może zmniejszyć zachowania agresywne u psów”. Czy chodzi tu o trening przeprowadzany w okresie pre-adopcyjnym, post-adopcyjnym, czy obie te formy treningu?

Str. 39. „Niewątpliwie jest bardzo istotne aby osoba adoptująca była uprzedzona o problemach jakie mogą się pojawić u adoptowanego psa”. Czy to ostatnie stwierdzenie pochodzi też od Powella i wsp. (2021) zacytowanych w poprzednim zdaniu, czy może od Autorki rozprawy?

Str. 44. „Spośród pytań do poszczególnych analiz wybrano te, które zawierały dane właściciela, informacje dotyczące psa”. Nie bardzo wiadomo o co tu konkretnie chodzi.

Str. 45. „Początkowo dopasowano model zerowy (tj. z równymi wszystkimi częstotliwościami)”: ale częstotliwościami czego?

Str. 47. Tabela 7. „% wszystkich badanych osobników”: Tu dobrze byloby raz jeszcze podać liczbę wszystkich badanych osobników (1572), ułatwiliby to sprawdzanie, czy nie ma błędów w kalkulacjach udziałów procentowych różnych form zachowań agresywnych.

Str. 47. Mamy tu pozorną sprzeczność fragmentu tekstu relacjonującego pogryzienia mające miejsce podczas spacerów z danymi z Ryc. 6, ale tylko pozorną, bo wszystko wyjaśnia się, gdy zauważymy, że w zaprezentowane w tekście udziały procentowe pogryzień osób obcych i pogryzień domowników wliczono także pogryzienia z kategorii „domownik i osoba obca” ukazanej na Ryc. 6.

Str. 47. Ryc. 6. przedstawia porównanie pogryzień domowników i osób obcych w domu i na spacerze. A co ze statystyką? Nie widzę tu wyników porównania danych przedstawionych w dwóch panelach Ryc. 6. To trochę dziwne, bo te dane bardzo ładnie się kwalifikują do testu chi kwadrat albo testu Fishera w wersji 2x3.

Str. 48. „Na występowanie zachowań agresywnych związanych z pilnowaniem zasobów (jedzenie, przedmiot, miejsce) w istotny sposób wpływała kastracja”: OK, w istotny, ale w jaki? Zwiększała ich częstość czy zmniejszała? To powinno być doprecyzowane.

Str. 48 i 49. „Pilnowanie jedzenia występuje częściej u kastrowanych psów” (str. 48); „Kastrowane psy częściej gryzły domowników niż osoby obce (Tabela 10)” (str. 49). W obydwu tych przypadkach nie jest jasne, czy chodzi tu o kastrowane samce, czy o psy i suki.

Str. 49. „Zmiennymi wpływającymi na łączną liczbę pogryzień są warunki hodowlane oraz zależność między płcią i kastracją”: a nie „interakcja płć-kastracja”?

Str. 50. „Do tej analizy wybrano 11 ras oraz mieszańce”. Jakie były kryteria wyboru tych ras? Ile psów z każdej rasy i ile mieszańców wzięto pod uwagę?

Str. 50. „Zachowanie agresywne w stosunku ludzi wykazują psy rasy gończy polski”: chyba nie było jednak tak, jak sugeruje to zdanie, że wyłącznie psy tej rasy były agresywne w stosunku do ludzi? Które konkretnie dane ilustrują tę wysoką agresywność psów z tej rasy?

Str. 51. Tabela 12a i 12b. Brak tu ważnej informacji: nie zostało podane, ile osobników z każdej rasy przebadano. Same udziały procentowe nic nam o tym nie mówią.

Str. 54. „Destrukcyjność”: czyli co konkretnie? Niszczenie czego?

Str. 55. „Z przeprowadzonych w ramach niniejszej pracy badań wynika, że psy dorosłe są częściej agresywne niż młode osobniki czy szczenięta, co potwierdzają Flint i wsp. (2017)”. Powinno być „Z przeprowadzonych w ramach niniejszej pracy badań wynika, że psy dorosłe są częściej agresywne niż młode osobniki czy szczenięta, co potwierdza wcześniejsze dane Flinta i wsp. (2017)”. Flint i wsp. (2017) nie mogą potwierdzać nieopublikowanych jeszcze wyników rozprawy doktorskiej z r. 2023, to obecna rozprawa potwierdza ich wcześniejsze dane.

Str. 55. „Obserwacje te zgodne są z pracami Borchelt (1983), Flint i wsp. (2017), Hsu i Sun (2010) i Notari i wsp. (2020)” i dalej „Według Martinez i wsp. (2011) samce wykazywały agresję 1,63 razy częściej niż suki”. Szkoda, że nie ma więcej szczegółów o tym, o jakie psy chodziło, o jakie zachowania agresywne i w jakich warunkach badane.

Str. 55. Szkoda, że nie ma tu doprecyzowania, czy w dyskutowanej tu pracy (Martinez i wsp. 2011) pojęcie „psy wykastrowane” odnosiło się jedynie do samców, czy też do wykastrowanych osobników płci obojga. To samo dotyczy także kilku innych dyskutowanych dalej na tej stronie prac [Guy i wsp. (2001), Flint i wsp. (2017), Yang i wsp. (2021), Kubinyi i wsp. (2009), Kriese i wsp. (2022)].

Str. 55. „Otrzymane wyniki dotyczące zachowania zwierząt po zabiegu kastracji czy sterylizacji są odmienne od powszechnie panującego przekonania, że zabieg obniża poziom agresji”: raczej „nie są zgodne z powszechnie panującym przekonaniem”. „Wyniki” nie mogą być odmienne od „przekonania”.

Str. 55. „Jednak jak wynika z badań Kriese i wsp. (2022) u psów kastrowanych zwiększyły się zachowania lękowe wobec ludzi, co w konsekwencji przyczyniło się do zwiększonej agresji, zwłaszcza w stosunku do obcych osób”. Szkoda, że nie ma tu więcej szczegółów na temat tego, jakie psy badali cytowani tu autorzy (dopiero z tytułu pracy zamieszczonego w wykazie cytowanego piśmiennictwa możemy się dowiedzieć, że chodziło o samce) i w jakich warunkach.

Str. 56. „Zachowania agresywne po zabiegu”: raczej „Zachowania agresywne pojawiające się po zabiegu sterylizacji”.

Str. 56. Nagłówek podrozdziału 5.6.2 „Pochodzenie a zachowanie agresywne w stosunku do ludzi”: raczej „Pochodzenie psa a zachowania agresywne kierowane do ludzi”.

Str. 56. „Gończe polskie oraz jamniki wykazywały najczęściej agresję w stosunku do ludzi, natomiast u american staffordshire terriera agresja pojawiała się najrzadziej”. Czy w przypadku tej ostatniej rasy była to też jedynie agresja kierowana do ludzi, o której mówi pierwszy człon tego zdania, czy w grę wchodziły także inne formy zachowań agresywnych?

Str. 56. Co dokładnie oznacza określenie rasy jako „potencjalnie agresywnej”?

Str. 56-57: „Badania Duffy i wsp. (2008) wykazują, że jamniki są najbardziej agresywne, co jest zgodnie z powyższymi badaniami”: raczej „Badania Duffy i wsp. (2008)

wykazały, że najbardziej agresywne są jamniki, co jest zgodne z wynikami badań, które weszły w skład obecnej rozprawy. Czyba o to Autorce chodziło? Tyle, że w części poświęconej wynikom recenzowanej rozprawy nie ma stwierdzenia, że to właśnie jamniki są najbardziej agresywne. Jest w niej mowa jedynie o wysokiej agresywności psów z rasy gończy polski. Stwierdzenie „Jako przykład można podać, że najczęściej pogryzieni zgłaszali w przeprowadzonych ankietach właściciele jamników i gończych polskich” można znaleźć dopiero w dalszej części dyskusji (str. 60), która czytelnikowi, który doszedł do obecnie diskutowanego miejsca (str 56-57) jeszcze nie jest znana.

Str. 57. „Z przeprowadzonych badań wynika, że rzeczywiście whippet podobnie jak labrador retriever jest jedną z łagodniejszych ras”. Nie zostało tu doprecyzowane, czy chodzi tu o badania własne Autorki zawarte w obecnej rozprawie, czy o wymienione w poprzednim zdaniu badania Duffy i wsp. (2008), a może o wszystkie te badania razem wzięte.

Str. 57. „Jak wynika z badań Yang i wsp. (2021) psy ras myśliwskich wykazywały mniejszą agresję w porównaniu do psów pracujących, pasterskich, terierów czy wreszcie mieszańców”. Brakuje tu doprecyzowania, o jakie formy agresji chodzi i ku komu kierowanej, a także informacji o tym, w jakich warunkach te zachowania były badane.

Str. 57. „Według tych badań cechami o najwyższej odziedziczalności była podatność na szkolenie, agresja skierowana na nieznanego, pogoń oraz przywiązanie i zabieganie o uwagę właściciela”. Pogoń za czym?

Str. 58. „Badania Vage i wsp. (2010) wykazują powiązania alleli z agresją”: raczej „Badania Vage i wsp. (2010) wykazują powiązania określonych alleli z agresją”.

Str. 58. „Geny te powiązane są z neuroprzekaznikami, które pobudzają wydzielanie różnych hormonów, co finalnie może mieć wpływ na prezentowane zachowanie”, Dobrze byloby tu podać trochę więcej konkretnych informacji o tym, o jakie tu chodzi neuroprzekazniki, o jakie hormony, o jakie formy zachowań agresywnych, u jakich psów się ujawniające i w jakich warunkach.

Str. 58. „Otrzymane wyniki dostarczają ciekawych spostrzeżeń”. Autorka nie sprecyzowała tu, czy chodzi o wyniki jej własnych badań, czy o wszelkie jak dotąd uzyskane wyniki badań tego zagadnienia.

Str. 58. „Nisza” - jaka nisza? Przy tak skrótowym określeniu tego czynnika nie wiadomo, o co tu chodzi. O niszę ekologiczną?

Str. 58. „Istnieją badania potwierdzające możliwość zmniejszenia agresywnych reakcji psów poprzez odpowiednie postępowanie właścicieli (Hsu i Sun 2010)”. To niezwykle ogólne stwierdzenie. Szkoda, że nie zostało tu doprecyzowane choćby w kilku słowach, na czym miałyby polegać to „odpowiednie postępowanie”.

Str. 60. „Często jako działanie zapobiegające występowaniu agresji u psów uważa się kastrację/sterylizację. Jednak wydaje się, że jest to metoda całkowicie nieskuteczna na co wskazują przedstawione w niniejszej pracy wyniki, jak również badania m.in. Flinta i wsp. (2017), Yanga i wsp. (2021)”. Aby wzmocnić tę konkluzję, powinny tu chyba jednak zostać wymienione wszystkie znane Autorce prace, w których stwierdzono, że kastracja/sterylizacja może nasilać zachowania agresywne psów, czyli prace Guy i wsp. (2001), Kubinyi i wsp. (2009), Flinta i wsp. (2017), Farhooody i wsp. (2018), Lorenza i wsp. (2019), Yanga i wsp. (2021) oraz Kriese i wsp. (2022). Wniosek, że kastracja/sterylizacja wcale nie jest pomocna jako środek redukcji zachowań agresywnych u psów należy do najważniejszych i najbardziej cennych wniosków wypływających z pracy Autorki, więc należy go jak najstaranniej i jak najbardziej rzetelnie i precyzyjnie osadzić w danych literaturowych.

Str. 60. Gdzie były prowadzone omówione tu badania Vitulovej i wsp. (2018), z których wynikało, że 39,7% ankietowanych szukało pomocy u znajomych, którzy mieli większe doświadczenie z psami, 23,4% skorzystało z pomocy trenera a 17,7% konsultowało się z personelem schroniska? Sądząc z tytułu czasopisma, w którym ukazała się ta praca (Acta Veterinaria Brno) miało to miejsce najprawdopodobniej w Czechach. Ma to ważne znaczenie do oceny, jak bardzo ogólny charakter mają zrelacjonowane w tej pracy prawidłowości. W innych krajach, w tym w Polsce, sprawy mogą się mieć inaczej.

Str. 63. W streszczeniu brakuje wzmianki o wynikach analizy wpływu, jaki na zachowania psów wywierał czas przebywania w schronisku przed adopcją.

Str. 63. Nie ma w streszczeniu informacji o tym, kiedy konkretnie następują zmiany zachowań obserwowane w okresie poadopcyjnym i czy coś zmienia się jeszcze istotnie w okresie pomiędzy 37 i 217 dniem po adopcji.

Str. 64. „Zabieg kastracji zwiększa zachowania agresywne”: może raczej „zabieg kastracji nasila, a nie zmniejsza zachowania agresywne”? Może warto by też doprecyzować, czy ten efekt kastracji jest obecny u psów obojga płci?

Str. 65. „Puppies have the ability to understand human gestures”: raczej „Puppies have the ability to understand these human gestures”. Najprzypuszczalnie nie wszystkie ludzkie gesty są przecież zrozumiałe dla szceniąt.

Str. 80. Autorzy Publikacji I podali dane liczbowe dotyczące przypadków pogryzień ludzi przez psy odnotowywanych w Kanadzie, Holandii i USA, ale jeśli chodzi o Polskę, napisali tylko: „W Polsce ewidencjonowane są tylko te przypadki pogryzień, gdy pies trafi na obserwację i rejestr takich zdarzeń jest prowadzony przez Sanepid i Inspekcję Weterynaryjną (Fiszdon i Boruta 2012)”.

Str. 92. Publikacja II, Fig. 1. Szkoda, że nie ma tu informacji o liczbie szceniąt zbadanych w każdej z czterech ukazanych w tej rycinie grup.

Str. 118. Drobnie nieścisłości można też znaleźć w opisie działalności mgr Pąsiek. Znajduje się w nim pozycja „196 Posiedzenie Polskiego Towarzystwa Etologicznego w Warszawie 16 kwietnia 2014 roku (wystąpienie) *Wpływ warunków hodowli na zachowanie szceniąt psa domowego *Canis familiaris**”. W rzeczywistości to wystąpienie odbyło się rok później, 16 kwietnia 2105, a jego współautorkami były dwie osoby, dr Katarzyna Majecka i mgr Magdalena Pąsiek. Tytuł też brzmiał odrobinę inaczej („Wpływ warunków hodowli na zachowanie szceniąt psa domowego *Canis lupus familiaris*”).

(3) Sformułowania niezręczne pod względem językowym, na przykład z uwagi na szyk wyrazów.

Str. 3. „6.4.1. Wyniki - zachowania agresywne w stosunku do ludzi”: lepiej byłoby dać tu „6.4.1. Wyniki - zachowania agresywne psów w stosunku do ludzi”.

Str. 3. „6.4.2. Wyniki - pochodzenie a zachowanie agresywne”: lepiej byłoby dać tu „6.4.2. Wyniki - pochodzenie psów a ich zachowania agresywne” [dalej w tekście pracy (str. 50) jest z kolei wersja „Wyniki - pochodzenie a zachowanie agresywne w stosunku do ludzi”].

Str. 3. „6.5.1. Zachowanie agresywne w stosunku do ludzi”: lepiej byłoby dać tu „Zachowania agresywne psów w stosunku do ludzi”.

Str. 3. „6.5.2. Pochodzenie a zachowanie agresywne w stosunku do ludzi”: lepiej byłoby dać tu „Pochodzenie psów a ich zachowania agresywne w stosunku do ludzi”.

Str. 8. „Czaszki zwierząt udomowionych są o około 15% mniejsze w porównaniu do żyjących dziko”: raczej „w porównaniu do czaszek zwierząt żyjących dziko”.

Str. 8. „Rasy bliżej spokrewnione z wilkami mają mniejsze mózgi niż rasy dalej z nimi spokrewnione”: raczej „Psy z ras bliżej spokrewnionych z wilkami mają mniejsze mózgi niż psy z ras dalej z nimi spokrewnionych”.

Str. 8. „Zmniejszające się zachowania agresywne skorelowane są ze zmieniającym się wyglądem”: raczej „zmniejszanie się skłonności do angażowania się w zachowania agresywne skorelowane jest ze zmieniającym się wyglądem”.

Str. 9. „Spośród najważniejszych kierunków zachodzących zmian w zachowaniu psa”: raczej „Spośród najważniejszych kierunków zmian zachodzących w zachowaniu psa”;

Str. 13. „Okres krytyczny, który pojawia się około 49 dnia”: chyba jednak lepiej byłoby dać tu „49 dnia życia”.

Str. 13-14. „Młode osobniki, które wykazują zachowania lękowe wobec nowych bodźców”: powinno tu być raczej „w odpowiedzi na nowe bodźce”.

Str. 14. „Potwierdzenie powstającej szczególnej więzi między tymi gatunkami w ciągu tysięcy lat”: powinno raczej być „potwierdzenie szczególnej więzi między tymi gatunkami powstającej w ciągu tysięcy lat”.

Str. 14. „Co może świadczyć o przyjęciu przez psa postawy grożącej ale również strachu”. Lepiej byłoby tu napisać „ale również o strachu”, bo obecne sformułowanie sugeruje, że strach jest „przyjmowany przez psa” podobnie jak postawa grożąca.

Str. 20. „Zachowanie związane z separacją”: raczej „zachowania mające związek z separacją”.

Str. 21. „Statystyki dotyczące adopcji obejmują psy, które znalazły nowe domy, jak i te, które powróciły do swoich poprzednich właścicieli”. Przydałoby się wstawić wyraz „zarówno” przed słowem „psy”.

Str. 22. „Często po pewnym czasie poziom kortyzolu spada. Co nie znaczy, że psy czują się w schronisku bardzo dobrze”. Lepiej byłoby doprecyzować tę kwestię i napisać „Często po pewnym czasie od chwili umieszczenia psa w schronisku poziom kortyzolu spada”, a następnie „Nie oznacza to, że psy czują się w schronisku bardzo dobrze”.

Str. 23. „mają większą szansę na poprawnie przeprowadzony trening w takich warunkach, który przygotowuje zwierzę do adopcji”: raczej „w takich warunkach mają większą szansę na poprawnie przeprowadzony trening, który przygotowuje zwierzę do adopcji”.

Str. 23. „Zachowania agresywne są jednymi z najczęściej wskazywanych zachowań problemowych i najgroźniejszymi”: raczej „Zachowania agresywne są jednymi z najczęściej wskazywanych zachowań problemowych i są z nich najgroźniejsze”.

Str. 23. „Zachowania agresywne mają charakter adaptacyjny (O’Heare 2009) i mają na celu osiągnięcie pożądaných przez psa dóbr”: powinien tu zostać użyty zwrot „uzyskanie” lub „zdobycie” raczej niż „osiągnięcie”.

Str. 24. „Wzmacnia relacje oraz więź między osobnikami”: raczej „więzi”.

Str. 24. „Gdy tylko otworzą oczy, uszy i będą wystarczająco ruchliwe, zaczynają się bawić”: raczej „Gdy tylko szczenięta otworzą oczy i uszy i staną się wystarczająco ruchliwe, zaczynają się bawić”. Jeśli nie wstawi się słowa „szczenięta”, podmiotem tego zdania będą „odpowiednie zasady społeczne” stanowiące podmiot poprzedniego zdania.

Str. 24. „Zabawa towarzyska jest głównym zajęciem w pierwszych miesiącach życia, przede wszystkim z rodzeństwem z miotu, ale także ze starszymi osobnikami, które żyją w danej grupie rodzinnej”: powinno tu być raczej „Głównym zajęciem szczeniąt w pierwszych miesiącach życia jest zabawa towarzyska, przede wszystkim z rodzeństwem z miotu, ale także ze starszymi osobnikami z danej grupy rodzinnej”.

Str. 24. „Zachowania zabawowe mogą występować w obrębie jednego gatunku, ale również pojawiać się między różnymi gatunkami”: raczej: „ale również pojawiać się podczas kontaktów między przedstawicielami różnych gatunków”.

Str. 24-25. „Zachowania zabawowe pojawiały się już między psem pierwotnym a człowiekiem”: raczej „Zachowania zabawowe pojawiały się już podczas interakcji pomiędzy psem pierwotnym a człowiekiem”.

Str. 25. „Psy, odczuwające dyskomfort, długotrwały stres nie wykazują chęci do zabaw”: raczej „Psy odczuwające dyskomfort lub długotrwały stres”.

Str. 27. „Ponadto szczenięta z hodowli domowej wykazywały się większą stabilnością niż szczenięta z hodowli kojcowej”: raczej „stabilnością behawioralną”.

Str. 35. „Zmniejszenie zachowań agresywnych”: raczej „Zmniejszenie częstości zachowań agresywnych”.

Str. 35. „Zwiększenie zachowań agresywnych”: raczej „Zwiększenie częstości zachowań agresywnych”.

Str. 35. „Ma tendencję do podążania za opiekunem: raczej „Pies ma tendencję do podążania za opiekunem”.

Str. 39. „Natomiast, w przypadku agresji w stronę obcych ludzi, właściciele wskazali, że agresja zmniejszała się, jak i niepokój, kiedy obca osoba próbowała dotknąć psa”: raczej „Natomiast w przypadku agresji kierowanej do obcych ludzi właściciele psów badanych (przez Vitulovą i wsp. 2018) (w obecnej pracy) wskazywali, że w miarę upływu czasu od chwili adopcji zmniejszała się zarówno agresja, jak i niepokój pojawiające się w sytuacjach,

kiedy obca osoba próbowała dotknąć psa". Uwaga: Zaproponowałam tu dwie alternatywne opcje wyjaśnienia, kto badał to zagadnienie, bo nie jest jasne, o czyje badania tu chodzi.

Str. 39. „Im dłużej psy przebywają w nowym domu, tym są bardziej posłuszne i szybciej wykonują komendy”. Dane pozwalające na wyciągnięcie takiego wniosku są zamieszczone w Tabeli 1 (pytanie 27 i 28). Dobrze byloby dać tu odsyłacz do niej.

Str. 39. „Potwierdzają to badania Lord i wsp. (2008) oraz Powell i wsp. (2021), że posłuszeństwo wzrastało”: raczej „Potwierdzają to badania Lord i wsp. (2008) oraz Powell i wsp. (2021), które wykazały, że posłuszeństwo adoptowanych psów wzrastało”.

Str. 39. „potwierdzając, że zwiększa się posłuszeństwo i wykonywanie takiej komendy jak „zostań” wraz z upływem czasu”: raczej „potwierdzając, że wraz z upływem czasu od chwili adopcji zwiększa się posłuszeństwo psów i częstość wykonywania takiej komendy jak „zostań”.

Str. 44. „Kwestionariusz składał się łącznie z 21 pytań, które dotyczyły zarówno danych właściciela, zachowania psa, czy jego życia codziennego”. To zdanie jest niezręcznie zbudowane i pewnie dlatego trudno tu zrozumieć, czy jest w nim mowa o życiu codziennym psa czy też jego właściciela. Trzeba zaglądnąć do Ankiety 3 (str. 128), żeby sobie tę kwestię jednoznacznie wyjaśnić.

Str. 46. „Ale 144 respondentów, którzy wcześniej zaznaczyli odpowiedź, że ich psy wykazują zachowania agresywne w stosunku do obcych osób, kiedy ich pies jest na smyczy, jednocześnie nie spuszcza psów ze smyczy w miejscach publicznych”: raczej „Ale 144 respondentów, którzy wcześniej zaznaczyli odpowiedź, że ich psy wykazują zachowania agresywne w stosunku do obcych osób, kiedy są na smyczy, jednocześnie oświadczyło, że nie spuszcza psów ze smyczy w miejscach publicznych”. Pierwotnie zastosowane tu sformułowanie sugerowałoby, że psy wykazują zachowania agresywne w stosunku do obcych osób, kiedy ich (psów) pies jest na smyczy.

Str. 46. „Zachowania agresywne związane z pilnowaniem zasobów (jedzenie, przedmiot, miejsce) przed domownikami odnotowano jedynie u 10,8% respondentów”: raczej „odnotowało jedynie 10,8% respondentów”, gdyż pierwotnie tu zastosowane sformułowanie sugerowałoby, że to respondenci zachowywali się w sposób agresywny, a nie psy.

Str. 46. „Najczęściej obserwowanym zachowaniem agresywnym było pilnowanie przedmiotów (15,4% wszystkich psów prezentujących zachowania agresywne), a najrzadziej związane z pilnowaniem miejsca”: raczej „a najrzadziej pilnowanie miejsca”.

Str. 48. „Wyniki analizy log-liniowej (A) dla zachowań agresywnych u psa domowego”: raczej „Wyniki analizy log-liniowej (A) wpływu wybranych czynników na różne formy zachowań agresywnych psa domowego”.

Str. 48. „Druga analiza log-liniowa (B) również wykazała cztery niezależne zmienne”: raczej „ujawniła”.

Str. 48. „W trakcie spacerów, kiedy pies jest spuszczonej ze smyczy, zachowania agresywne częściej prezentują dorosłe osobniki”. W poprzednim zdaniu mieliśmy czas przeszły, tu, bez żadnego uzasadnienia, przeskakujemy na czas teraźniejszy. Dalej w tekście pracy mamy też dalsze analogiczne niekonsekwencje w używaniu czasu teraźniejszego i przeszłego.

Str. 48. „Płeć ma istotne znaczenie w liczbie samic i samców zawsze trzymany na smyczy”: raczej „Płeć psa ma istotny wpływ na liczbę samic i samców zawsze trzymany na smyczy”.

Str. 49. „Wyniki analizy log-liniowej (B) dla zachowań agresywnych u psa domowego”: raczej „Wyniki analizy log-liniowej (B) wpływu wybranych czynników na różne formy zachowań agresywnych psa domowego”.

Str. 50. „Wyniki - pochodzenie a zachowanie agresywne w stosunku do ludzi”: lepiej byłoby to ująć w nieco inny sposób, „Wyniki - pochodzenie psa a zachowania agresywne kierowane do ludzi”.

Str. 50. „Brak jest istotnych różnic w pilnowaniu miejsca”: raczej „Nie wykryto istotnych różnic pomiędzy rasami w pilnowaniu miejsca”.

Str. 50. „W przypadku pilnowania przedmiotów maltańczyki najczęściej wykazują takie zachowanie”: raczej „Pilnowanie przedmiotów najczęściej obserwowano u maltańczyków”.

Str. 50. „Ponadto występują różnice między rasami w pytaniach dotyczących ugryzień w domu oraz agresji względem ludzi na spacerze, nie zaobserwowano różnic istotnych statystycznie w ugryzieniach na spacerze”: raczej „Ponadto odnotowano różnice między rasami, jeśli chodzi o ugryzienia w domu oraz agresję względem ludzi podczas spacerów, nie wykryto jednak istotnych statystycznie różnic pomiędzy rasami w przypadku ugryzień podczas spacerów”.

Str. 50. „Jak wynika z analizy zachowanie agresywne w stosunku ludzi wykazują psy rasy gończy polski - pogryzienia w domu, agresja na spacerze na smyczy oraz agresja na spacerze, kiedy pies chodzi bez smyczy”: raczej „Jak wynika z przeprowadzonych analiz, zachowania agresywne kierowane do ludzi (pogryzienia w domu, agresja na spacerze obserwowana, gdy pies chodził na smyczy, a także wtedy, gdy chodził bez smyczy) najczęściej odnotowano u psów z rasy gończy polski”.

Str. 51. Tabela 12a. „Udziały procentowe osobników w poszczególnych rasach, które prezentują zachowanie pilnowanie zasobów”: raczej „Wpływ rasy na udział procentowy osobników, u których obserwowano pilnowanie zasobów”.

Str. 51. Tabela 12 b. „Udziały procentowe osobników w poszczególnych rasach, które prezentują zachowania agresywne”: raczej „Wpływ rasy na udział procentowy osobników, u których obserwowano wybrane zachowania agresywne”.

Str. 52. „W przypadku analizy zachowań agresywnych w oparciu o podział FCI analiza statystyczna wykazała różnice jedynie w przypadku pilnowania przedmiotów oraz miejsca”: raczej „Analiza statystyczna zachowań agresywnych psów jako funkcji ich przynależności do różnych grup FCI wykryła istotne różnice jedynie w przypadku pilnowania przedmiotów oraz miejsca”.

Str. 52. „Nie uzyskano wyników istotnych statystycznie pomiędzy grupami FCI, rozpatrując pytania dotyczące zachowań agresywnych w stosunku do ludzi (Tabela 13b)”: raczej „Analizy zmiennych kwantyfikujących zachowania agresywne kierowane do ludzi nie wykryły natomiast istotnych statystycznie różnic pomiędzy grupami FCI (Tabela 13b)”.

Str. 53. „W tej analizie”: raczej „W kolejnej analizie”.

Str. 53. „Zachowanie to jest najrzadziej prezentowane przez kłady”: raczej „Zachowanie to jest najrzadziej obserwowane u psów należących do kładów”.

Str. 53. „Zachowania agresywne wykazywały psy, należące do Continental herder, Terrier oraz New world”: raczej „Zachowania agresywne najczęściej obserwowano u psów z kładów Continental Herder, Terrier oraz New World”.

Str. 53. „Najrzadziej prezentowane zachowania agresywne czy pogryzienia pojawiały się w kładach European mastif, Retriever czy u Samoyedów”: raczej „Zachowania agresywne i pogryzienia najrzadziej obserwowano u psów z kładów European mastif, Retriever i u Samoyedów”. Dobrze byloby też doprecyzować tu, czy chodzi tu o pogryzienia ludzi.

Str. 53. Tabela 14a. „Udziały procentowe psów, należących do poszczególnych kładów (Parker i wsp. 2017), które pilnują zasobów”: raczej „Udziały procentowe, jakie w poszczególnych kładach (Parker i wsp. 2017) miały osobniki, u których obserwowano pilnowanie zasobów”.

Str. 54. Tabela 14b. „Udziały procentowe psów należących do poszczególnych kładów (Parker i wsp. 2017), które wykazują zachowania agresywne”: raczej „Udziały procentowe, jakie w poszczególnych kładach (Parker i wsp. 2017) miały osobniki, u których obserwowano zachowania agresywne”.

Str. 54. „Wśród zachowań problemowych”: raczej „Wśród zachowań problemowych psów”.

Str. 54. „Do najczęściej prezentowanych zachowań problemowych”: raczej „Do zachowań problemowych najczęściej obserwowanych u psów”.

Str. 54. „Przypadki pogryzień”: raczej „Przypadki pogryzień ludzi przez psy”.

Str. 55. „Istnieją różnice w częstotliwości wykazywania zachowań agresywnych w odniesieniu do wieku psa”: raczej „Istnieją różnice w częstotliwości w angażowaniu się w zachowania agresywne w zależności od wieku psa”.

Str. 55. „Starsze psy prezentują częściej agresję niż psy w wieku między 1 a 6 rokiem życia”: raczej „Zachowania agresywne pojawiają się częściej u psów starszych niż u psów w wieku między 1 a 6 rokiem życia”.

Str. 55. „Obserwacje te zgodne są z pracami”: raczej „Obserwacje te zgodne są z wynikami prac”.

Str. 55. „Nie zaobserwowali oni różnicy w częstotliwości wykazywania zachowań agresywnych między kastrowanymi psami i niekastrowanymi. Co stanowi odmienny wynik od uzyskanych w tej pracy”. Te zdania byłoby lepiej złączyć w jedno, a ostatni człon powinien raczej brzmieć „co stanowi wynik odmienny od wyników uzyskanych w obecnej rozprawie”.

Str. 55. „W badaniach Guy i wsp. (2001), Flint i wsp. (2017), Yang i wsp. (2021) doszli do tych samych wniosków”: raczej „W wyniku przeprowadzonych przez siebie badań Guy i wsp. (2001), Flint i wsp. (2017), Yang i wsp. (2021) doszli do tych samych wniosków”.

Str. 55. „Odnotowali różnicę w zachowaniach agresywnych w stosunku do osób obcych. Zgodnie z wcześniejszymi badaniami, bardziej agresywne są wykastrowane psy i wysterylizowane suki”: raczej „Odnotowali jednak różnice w zachowaniach agresywnych psów niekastrowanych i kastrowanych kierowanych do osób obcych. Podobnie jak w innych badaniach tego zagadnienia, bardziej agresywne w stosunku do obcych były wykastrowane psy i wysterylizowane suki”.

Str. 56. „ma również wpływ, w jakim wieku szczenię trafi do nowego domu”: raczej „ma również wpływ wiek, w jakim szczenię trafi do nowego domu”.

Str. 56. „Z ich badań wynika, że im później zmieni środowisko”: raczej „im później szczenię zmieni środowisko”.

Str. 56. „Zaobserwowano różnice między rasami w odniesieniu do agresywnego zachowania”: raczej „W obecnej pracy odnotowano pomiędzy rasami psów różnice w gotowości do angażowania się w agresywne zachowania”.

Str. 56. „wykazywały najczęściej agresję w stosunku do ludzi”: raczej „najczęściej wykazywały agresję kierowaną do ludzi” (szyk wyrazów ma tu wpływ na właściwe rozumienie zdania).

Str. 56. „Różnica ta występowała zarówno w agresji skierowanej do właściciela jak i osoby obcej, ale również dotyczyła pilnowania zasobów”: raczej „Różnice te dotyczyły agresji skierowanej zarówno do właściciela, jak i do osoby obcej, a także ujawniającej się podczas pilnowania zasobów”.

Str. 57. „Agresja wobec człowieka prezentowana była bardzo rzadko, co jest zgodnie z wieloletnią selekcją rasy”: raczej „Agresja wobec człowieka obserwowana była bardzo rzadko, czego można się było spodziewać w związku z tym, że rasa ta podlegała wieloletniemu doborowi sztucznemu”.

Str. 57. „Rozpatrując różnice między grupami FCI w zachowaniach agresywnych nie zaobserwowano dużych zmian, z wyjątkiem pilnowania przedmiotów”: powinno raczej być „Porównania zachowań agresywnych psów z różnych grup FCI nie ujawniły dużych różnic, z wyjątkiem zachowań ujawniających się podczas pilnowania przedmiotów”. Jak już wcześniej zaznaczyłam, zdanie to zawiera nie tylko błędy językowe, lecz również merytoryczne, gdyż pominięto w nim istotny statystycznie wynik uzyskany także dla pilnowania miejsca.

Str. 57-58. „Biorąc pod uwagę badania genetyczne, w badaniu zostały zbadane różnice w stopniu agresywności w różnych kładach (Parker i wsp. 2017)”: powinno być raczej „W ślad za tymi badaniami genetycznymi Parker i wsp. (2017) zbadali także różnice w stopniu agresywności u psów z różnych kładów” (niezręczne było tu zwłaszcza kilkakrotne powtórzenie słów „badanie/zbadane”).

Str. 58. „Zachowanie agresywne w stosunku do osób obcych”: raczej „zachowania agresywne kierowane do osób obcych”.

Str. 58. „Natomiast Samoyed był najłagodniejszy”: raczej „Natomiast psy z grupy Samoyed były najłagodniejsze”.

Str. 58. „Zaobserwowano również różnice między kładami w prezentowanej agresji związanej z pilnowaniem zasobów”: słowo „prezentowanej” jest tu zbędne.

Str. 58. „Najczęściej agresję podczas pilnowania jedzenia wykazywały psy należące do Continental herder, natomiast przedmiotów psy z Asian toy”: powinno być raczej „Podczas pilnowania jedzenia agresję wykazywały najczęściej psy należące do kładu Continental herder, natomiast podczas pilnowania przedmiotów psy z kładu Asian toy”;

Str. 58. „Wykazano różnice w zachowaniach pomiędzy kładami, które wynikają z badań genetycznych, a tym samym pokrewieństwa między rasami”: raczej „Wykryto różnice w zachowaniach psów z różnych kładów, a że klady utworzono w oparciu o wyniki badań genetycznych, różnice te odzwierciedlają stopień pokrewieństwa pomiędzy tymi rasami”.

Str. 58. „Może to świadczyć o tym, że rasy należące do poszczególnych grup FCI mają odmienne pochodzenie, użytkowość, a tym samym wpływ doboru sztucznego”: raczej „Może to świadczyć o tym, że rasy należące do poszczególnych grup FCI mają odmienne pochodzenie i użytkowość, a tym samym w ich przypadku odmienny był wpływ doboru sztucznego”.

Str. 58. „Będzie on nieocenionym towarzyszem człowieka, który aktywnie będzie uczestniczył w życiu rodziny”: raczej „Będzie on nieocenionym towarzyszem człowieka, aktywnie uczestniczącym w życiu rodziny”. Z konstrukcji zaproponowanego tu przez Autorkę zdania wynikałoby, że to człowiek, a nie pies, aktywnie uczestniczyłby w życiu rodziny.

Str. 58. „Są wynikiem podobnych, ale osobniczych procesów rozwojowych”. Powinno tu chyba raczej być „Są wynikiem podobnych, ale indywidualnych procesów rozwojowych”.

Str. 59. „Mimo, że ewolucja zachowania psa, która zaczęła się podczas procesu udomowienia, prowadziła do dostosowania do życia w środowisku człowieka, nie zabezpiecza przed pojawianiem się u psów zachowań niepożądanych lub wręcz niebezpiecznych dla otoczenia”: raczej „Mimo, że ewolucja zachowania psów, która zaczęła się podczas procesu udomowienia, prowadziła do ich lepszego dostosowania do życia w środowisku człowieka, nie zabezpieczyło to jednak psów przed pojawianiem się zachowań niepożądanych lub wręcz niebezpiecznych dla otoczenia”.

Str. 59. „Warunki środowiskowe, ogromna liczba bodźców”: raczej „warunki środowiskowe i ogromna liczba bodźców”.

Str. 59. „Olbrzymia jest liczba żyjących na świecie, rasowych jak i nierasowych psów”: raczej „Olbrzymia jest liczba żyjących na świecie psów, zarówno rasowych, jak i nierasowych”.

Str. 62. „Im dłużej pies przebywa w schronisku, tym bardziej widoczna jest jego zmiana po adopcji”: raczej „Im dłużej pies przebywa w schronisku, tym bardziej widoczna jest zmiana jego zachowań po adopcji”.

Str. 62. „Odmienność w wynikach dotyczących grup FCI a kładów”: raczej „Odmienność wyników porównań zachowań agresywnych psów z różnych grup FCI i z różnych kładów”.

Str. 62. „Klady wynikają z badań pokrewieństwa między rasami”: raczej „Klady zostały utworzone w oparciu o wyniki badań genetycznego pokrewieństwa między rasami”.

Str. 63. „W celu sprawdzenia, jak zmienia się podczas pobytu w nowym domu zachowanie psa adoptowanego ze schroniska, przeprowadzono badania ankietowe”: raczej „Przeprowadzono też badania ankietowe w celu sprawdzenia, jak zmienia się zachowanie psa adoptowanego ze schroniska podczas pobytu w nowym domu”.

Str. 63. „Przeprowadzona analiza wykazała zmniejszenie się zachowań lękowych, zwiększenie posłuszeństwa i chęci podążania za człowiekiem oraz większą chęć do zabawy”: raczej „Analiza tych danych wykazała, że w okresie poadopcyjnym zmniejsza się częstość zachowań ujawniających się pod wpływem lęku, natomiast zwiększa się posłuszeństwo, chęć podążania za człowiekiem oraz chęć zabawy”.

Str. 63. „mogą wpływać na”: raczej „mogą wpływać u psów na”.

Str. 64. „Najrzadziej wykazywały agresję american staffordshire terrier, co jest wbrew panującym stereotypom”: raczej „Najrzadziej wykazywały agresję psy z rasy American Staffordshire terrier, co jest wynikiem przeczącym panującym stereotypom”.

Str. 65. „The results confirmed”: raczej „These results suport”.

Str. 65. „Such traits are certain social skills that enable the understanding of signals sent by representatives of the same or other species”: raczej „Such traits include certain social skills that make possible the understanding of signals sent by representatives of the same or another species”.

Str. 65. „Was conducted”: raczej „Was also conducted”.

Str. 65. „The analysis carried out showed a decrease in anxiety behaviour, an increase in obedience and willingness to follow a human, and a greater desire to play”: raczej „The analysis of these data revealed that after adoption behaviour patterns related to anxiety were observed less frequently, whereas obedience, willingness to follow a human, and desire to play showed increase”.

Str. 65. „widespread over the internet”: raczej „disseminated in the internet”.

Str. 65. „There have also been surveys”: raczej „This study also included surveys”.

Str. 65. „Males are more likely to present aggressive behaviour towards humans than females”: raczej „males more frequently engage in aggressive behaviour directed to humans than females” (takie ujęcie tej kwestii jest bardziej zgodne z wersją polskojęzyczną streszczenia).

Str. 65. „According to the present study”: raczej „As demonstrated by the results of the present study”.

Str. 66. „Aggressive behaviour towards humans”: nieco lepiej brzmi „Aggressive behaviour directed to humans”.

Str. 66. „To increase aggressive behaviour”: raczej „to enhance, and not to reduce aggressive behaviour” (zmiana zaproponowana między innymi po to, by zwiększyć zgodność tej proponowanej wersji z również zmodyfikowaną polskojęzyczną wersją streszczenia). Podobnie jak w wersji polskojęzycznej, może również i tu warto by doprecyzować, czy efekt ten był obecny u psów obojga płci.

Str. 66. „The American Staffordshire Terrier showed the least aggression”: raczej „Whereas the American Staffordshire Terriers were the least aggressive”. Jeśli w pierwszej części tego zdania, w której jest mowa o najbardziej agresywnych psach, użyto liczby mnogiej, to i w drugiej części tego zdania powinna też być użyta liczba mnoga.

Str. 98. „is changing together with ontogeny”: raczej „is changing in the course of the ontogeny”, lub „is changing as a function of age”, lub „is changing as a result of behavioural maturation”.

Str. 98. Basset Hound jest opisany jako należący do „VI FCI Group”, ale Nova Scotia Duck Tolling Retriever jako należący do „Group VIII”. Zasady przypisywania nazw grupom FCI powinny być jednolite.

Str. 108. „Such features are certainly social abilities that enable understanding of signals sent by conspecifics”: raczej „Social skills that allow understanding of signals sent by conspecifics certainly belong to such features”.

Str. 117. W oświadczeniu współautorów o udziale w Publikacji III czytamy, że udział mgr Pąsieka objął „opracowanie koncepcji badań obejmujących, zaplanowanie procedury eksperymentu oraz wybór szczeniąt biorących udział w badaniu”. To zdanie jest nie do końca zrozumiałe - być może powinno brzmieć „Opracowanie koncepcji badań obejmujące zaplanowanie procedury eksperymentu oraz wybór szczeniąt biorących udział w badaniu”?

(4) Ewidentne literówki, błędy gramatyczne i błędy interpunkcji.

Str. 3. Odmienne niż w całym spisie treści, brakuje kropek na końcu numerów podrozdziałów 6.4 i 6.4.1.

Str. 5. „Psy dingo są głównymi drapieżnikami, żyjącymi w Australii. ostaly sprowadzone z Azji”: powinno być: „Zostały”.

błędnie „Spearmanna”. Natomiast w przypadku testu Fishera, poprawki Yatesa i algorytmu Bonferroniego apostrof w zapisie nazwiska autora nie był stosowany. Przydałoby się zastosowanie ujednoliconych regul.

Str. 33. „Stabilność imputacji wyników imputacji brakujących danych”: wyraz „imputacja” został tu chyba niepotrzebnie powtórzony dwukrotnie?

Str. 33. „Spearmanna”: powinno być „Spearmana”.

Str. 33. „W kolejności przeprowadzone zostały dwie identyczne ścieżki analityczne”: raczej „W następnej kolejności”.

Str. 39. „Z przeprowadzonych, w ramach niniejszej pracy, badań wynika”: przecinki chyba niepotrzebne.

Str. 39. „z zachowaniem prezentowanych”: powinno być „z zachowaniem prezentowanym”.

Str. 42. „(Tabela. 3)”. Niepotrzebna kropka.

Str. 43. Tabela 4. Przecinek na końcu listy ras psów wchodzących w skład kładów 16 i 45 jest niepotrzebny, zwłaszcza, że w przypadku 23 pozostałych kładów/grup go nie ma.

Str. 44. „Do analizie uwzględniono pytania dotyczące zachowań agresywnych”: powinno być „w analizie”.

Str. 44. „Kwestionariusz składał się łącznie z 21 pytań, które dotyczyły zarówno danych właściciela, zachowania psa, czy jego życia codziennego”: raczej „danych właściciela i zachowań psa, jak i jego życia codziennego”.

Str. 45. „następujące zmienne: wiek (szczenię, młody, dorosły), płęć (pies, suka), kastracji/sterylizacji (Tak, Nie), socjalizacja (Tak, Nie, Brak Informacji) oraz warunki hodowlane”: powinno być „kastrowania/sterylizacja”.

Str. 45. „zmiennej warunki hodowlane”: wyrazy „warunki hodowlane” lepiej byloby wziąć w cudzysłów.

Str. 46. Nagłówek Tabeli 6: „analizie log-linowej”: powinno być „log-liniowej”.

Str. 46. „Najczęstszą sytuacją, w której psy wykazywały zachowania agresywne odnotowano podczas spaceru, kiedy pies był na smyczy i zachowanie to było skierowane do obcych osób”: powinno raczej być „Zachowania agresywne obserwowano najczęściej podczas spaceru, kiedy pies był na smyczy i były one kierowane do obcych osób”.

Str. 47. „Tabela. 7”. Kropka niepotrzebna.

Str. 49. W Tabeli 9 w danych odnoszących się do pytania P 19 w dwóch miejscach miejsca dziesiętne powinien oddzielać przecinek, a nie kropka.

Str. 49. „odpowiedzialne był psy kastrowane”: powinno być „odpowiedzialne były”.

Str. 49. „Pogryzienia w domu były związane z wiekiem”: raczej „powiązane”.

Str. 51. W Tabeli 12 b dwukrotnie została niepotrzebnie wstawiona prawa półowka nawiasu.

Str. 52. Tabela 13a. „Udziały procentowe w poszczególnych grupach FCI, prezentują zachowanie pilnowanie zasobów”: raczej „Udziały procentowe w poszczególnych grupach FCI osobników, u których obserwowano pilnowanie zasobów”.

Str. 52. Tabela 13b. „Udziały procentowe w poszczególnych grupach FCI, które prezentują zachowania agresywne”: raczej „Udziały procentowe w poszczególnych grupach FCI osobników, u których obserwowano zachowania agresywne”.

Str. 52. „Najrzadziej wykazują te zachowania u psów należących do grupy VII oraz X”: powinno być „Najrzadziej występują te zachowania u psów należących do grupy VII oraz X” albo „Najrzadziej wykazują te zachowania psy należące do grupy VII oraz X”.

Str. 53. Tabela 13b. W kolumnie „Ugryzienie kiedykolwiek kogoś w domu” w wartości podanego tam prawdopodobieństwa brakuje przecinka oddzielającego miejsca dziesiętne.

Str. 54. W Tabeli 14b trzykrotnie niepotrzebnie pojawia się prawa część nawiasu.

Str. 55. „Jak donoszą ich badania”: raczej „Jak dowiodły ich badania”.

Str. 55. „Ostatni, z wymienionych tu autorów, odnotowali różnicę”: przecinki niepotrzebne.

Str. 56. „Pilnując takich zasobów jak: jedzenie czy przedmioty”: dwukropek niepotrzebny.

Str. 57. „to rasy psów, w której selekcja hodowlana preferuje osobniki o łagodnym usposobieniu, chętnie współpracujących z człowiekiem”: powinno być „współpracujące”.

Str. 57. „Wykazywały mniejszą agresję w porównaniu do psów pracujących, pasterskich, terierów czy wreszcie mieszańców”: raczej „w porównaniu z psami pracującymi, pasterskimi, terierami, czy wreszcie mieszańcami”.

Str. 58. „Nie zaobserwo wyraźnych różnic”: powinno być „nie zaobserwowano”;

Str. 58. „Ayrose i wsp. (2022) uważają, że”: powinno być „że”.

Str. 59. „Często jako działanie zapobiegające występowaniu agresji u psów uważa się kastrację/sterylizację”: powinno być „Często za działanie zapobiegające występowaniu agresji u psów uważa się kastrację/sterylizację”.

Str. 61. „obcych osób jaki i innych psów”: raczej „obcych osób jak i innych psów”.

Str. 100. „Experimenter 1 (E1) was in a kneeling position at a distance of 1.5 m from the puppy and in an orientation so that they were able to hide the food reward under one of the cups without the puppy observing them”: dlaczego „they”, skoro w tym zdaniu jest mowa o tylko jednym obserwatorze?

(5) Nieprawidłowości w wykazach piśmiennictwa

a. Wykaz piśmiennictwa zacytowanego na końcu zasadniczej części rozprawy

Pozycja 1. Autorzy: zamiast „Espinosa B” powinno być „Espinosa”.

Pozycja 9. Niepotrzebna jest kropka pomiędzy pierwszym i drugim członem tytułu czasopisma.

Pozycje 9, 22 i 24. Odmienne niż w większości pozycji tego wykazu, tylko tu wstawiony został przecinek po nazwisku autora.

Pozycje 13, 14, 21, 24, 26, 29, 42, 54, 76, 82, 86, 107, 108, 126 i 136 (15 pozycji). Brakuje informacji o miejscu wydania książki, choć w przypadku innych 11 pozycji (23, 30, 65, 68, 95, 96, 101, 115, 116, 128 i 140) informacja taka jest podana.

Pozycja 15. Autorzy: zamiast „Armelim Almelmim P.” powinno być „Armelim Almira P.”.

Pozycje 15 i 129. Zostal podany tylko numer DOI, a nie ma numeru publikacji lub numerów stron, na których się ukazała.

Pozycja 21. Ta publikacja Juliet Clutton-Brock („Origins of the dog: domestication and early history”) jest częścią książki „The Domestic Dog: Its Evolution, Behavior and Interactions with People”, której wydawcą jest James Serpell.

Pozycja 35. Łacińska nazwa gatunkowa psa powinna być napisana kursywą.

Pozycje 39, 81 i 119. Inaczej niż w ogromnej większości przypadków, nazwa czasopisma została tu podana w formie skróconej.

Pozycja 45. Autorzy: zamiast „Lorente-Galdos” powinno być „Lorente-Galdos B.”.

Pozycja 45. Autorzy: brakuje jednego autora (A. Wilton A.), którego nazwisko powinno być uwzględnione pomiędzy nazwiskami V. Tadigotla i A. Siepel.

Pozycje 57, 90, 98, 109, 112, 142. Brakuje kropki po nazwie czasopisma.

Pozycja 71. Autorzy: zamiast „László Zsolt Garamszegi L.Z.” powinno być „Garamszegi L. Z.”.

Pozycje 79, 88, 97 i 107. Brakuje końcowej kropki.

Pozycja 81. Autorzy: zamiast „Lindblad-TohnK.” powinno być „Lindblad-Tohn K.”.

Pozycja 81. Niepotrzebna jest kropka po dwukropku po numerze rocznika PNAS.

Pozycja 90. Autorzy: zamiast "Segurson d'Arpino S." powinno być „D'Arpino S.S.”.

Pozycja 117. Cytowane tu czasopismo nie nazywa się „Behavior Processes”, tylko „Behavioural Processes”.

Pozycja 128. Pełna nazwa książki, z której pochodzi rozdział zacytowany w pozycji 128 to „Domestic Dog Cognition and Behavior: The Scientific Study of *Canis familiaris*”, a jej wydawcą jest A. Horowitz.

Pozycja 132. Autorzy: zamiast „Sommervillea” powinno być „Sommerville”.

Pozycja 139. Nazwa czasopisma powinna raczej zostać podana w formie „Przegląd Hodowlany” (oba człony nazwy z dużej litery).

Pozycja 140. Brakuje wydawców książki, z której pochodzi cytowany rozdział (M. A. Zeder, D. Bradley, E. Emshwiller i B. D. Smith) oraz numerów stron, na których się ukazał.

Pozycja 149. Brakuje kropek po inicjałach imion Von Holdta oraz Jędrzejewskiego.

b. Wykaz piśmiennictwa zacytowanego w Publikacji III

Autorzy powinni się zdecydować

- (1) Czy po każdym inicjale imienia autora powinna być kropka;
- (2) Czy należy wstawiać pauzy pomiędzy inicjałami imion autorów;
- (3) Czy należy umieszczać przecinek po nazwisku każdego ze współautorów, a przed inicjałem/inicjałami jego imienia/imion;
- (4) Czy nazwiska i inicjały kolejnych współautorów powinny być rozdzielane średnikami, czy przecinkami;
- (5) Czy przed nazwiskiem i inicjałami ostatniego ze współautorów powinien być znak „&” albo słowo „and”;
- (6) Czy ów znak „&” powinien, czy też nie powinien być poprzedzony przecinkiem;
- (7) Czy po ostatniej literze inicjału/inicjałów ostatniego autora, a przed rokiem wydania czasopisma powinna być kropka i przecinek, czy też sama kropka;
- (8) Czy po nazwie czasopisma powinien być przecinek;
- (9) Czy numer tomu powinien, czy też nie być poprzedzony słowem „Vol.”;
- (10) Czy powinny być podawane tylko numery tomów, czy także numery zeszytów;
- (11) Czy rok wydania czasopisma powinien być umieszczony w nawiasie, czy też nie;
- (12) Czy po numerze tomu czasopisma, a przed numerami stron, na których ukazał się artykuł, powinien być przecinek, czy dwukropek;
- (13) Czy nazwy czasopism powinny być podawane w pełnej formie, czy w skrótowej;
- (14) Czy podstawowe człony nazw czasopism powinny się zaczynać od dużej litery;
- (15) Czy w przypadku książek należy podawać nie tylko wydawnictwo, ale także miejsce wydania;
- (16) Czy numery doi należy podawać w formie pełnej zaczynającej się od zwrotu <https://doi.org>, czy w formie pomijającej ten zwrot;
- (17) Czy wyraz „doi” należy pisać małymi, czy też dużymi literami;
- (18) Czy należy podawać także numery PMID (podano je jedynie w trzech przypadkach - pozycja 5, 36 i 50);
- (19) Czy na końcu każdej pozycji spisu literatury powinna być kropka;
- (20) W pozycji 5, 36 i 50 należy też wykreślić wyrazy „Nov”, „Apr” i „Jun”, to niepotrzebne fragmenty dokładnych dat ukazania się tych artykułów.

W obecnej wersji wykazu piśmiennictwa zacytowanego w Publikacji III żadna z wyżej wymienionych zasad nie została zastosowana w sposób konsekwentny.

Inne drobne niedociągnięcia dostrzeżone w tym wykazie:

Pozycja 17. Słowa „Megachiropteran bats” niepotrzebnie napisano kursywą.

Pozycja 17. Łacińska nazwa „*Pteropus*” powinna się zaczynać od dużej litery.

Pozycja 43. Autorzy: zamiast „Mcomb” powinno być „McComb”.

(6) Niekonsekwencje i błędy w zapisie nazw ras psów

a. Błędy w nazwach ras

Str. 43. „butlerier”: powinno być „bullterrier”;

Str. 56. „terriera”: powinno być „terrier”.

b. Polsko- czy obcojęzyczne brzmienie nazw ras

Czasami w tym samym fragmencie tekstu znajdują się wymieszane nazwy zarówno polskie, jak i obcojęzyczne, na przykład w przypadku str. 42 („Wśród ras znalazły się również mniej popularne między innymi: azawakh, bearded collie, bloodhound, border terrier, chodsky pes, czeski fousek, eurasier, gończy berneński, pirenejski pies górski czy spinone italiano”) oraz w Tabeli 12a i 12b (str. 51), w której wymieniono rasy American staffordshire terrier, Basset hound, Buldog francuski, Gończy polski, Jamnik, Labrador retriever,

Maltańczyk, Owczarek niemiecki, Samoyed, Shih tzu, Whippet i Mieszkańce. Przypuszczalnie niektóre rasy nie mają polskich nazw, ale gdzieś w rozprawie należałoby ten fakt zaznaczyć.

c. Niekonsekwencje w zacytowaniu członów nazw ras od dużej lub małej litery

Zaczynanie wszystkich członów nazw ras od dużej litery można znaleźć w przypadku wszystkich nazw z kladogramu ukazanego w Ryc. 2 (str. 10), a także w tekście (na przykład „Saint Bernard” na str. 12).

Zaczynanie wszystkich członów nazw ras od małej litery można znaleźć w zapisie nazwy ras „dog de bordeaux” (str. 43) i „american staffordshire terrier” [str. 42, 43, 50, 56 (dwukrotnie), 60 i 64] (choć w Tabeli 12a i 12b na str. 51 nazwa ta została zapisana dwukrotnie jako „American staffordshire terrier”).

Także w innych przypadkach ta sama nazwa rasy była zapisywana na różne sposoby, na przykład „New World” (str. 11) i „New world” [str. 43, 53 (trzykrotnie), 54 i 58], „Cavalier King Charles Spaniel” (Ryc. 2) i „cavalier king charles spaniel” [str. 13 (dwukrotnie) i 43].

Zaczynanie wszystkich członów nazwy rasy od małych liter wydaje mi się szczególnie absurdalne w przypadkach, gdy chodzi o nazwy własne, a więc nazwy geograficzne (Bordeaux, New World, Staffordshire) i imiona (Charles w „Cavalier King Charles Spaniel”).

(7) Problemy z formatowaniem tekstu

Str. 51 i 54. W Tabeli 12a i 14b nagłówki drugiej i trzeciej kolumny zlewają się.

Str. 75-79. Lista piśmiennictwa głównej części rozprawy. Począwszy od pozycji 100 mamy zmianę formatu (odtąd pierwszy wiersz każdej pozycji ma na początku wcięcie).

Str. 79. Lista piśmiennictwa głównej części rozprawy, pozycje 147-149. Brakuje nieco większego odstępu pomiędzy poszczególnymi zacytowanymi pozycjami.

(8) Kwestie, które nie zostały w recenzowanej rozprawie poruszone, choć byłoby dla niej z korzyścią, gdyby Autorka wspomniała także i o nich.

Na zakończenie chciałabym jeszcze wskazać kilka kwestii, które w recenzowanej rozprawie nie zostały poruszone, choć byłoby dla niej z korzyścią, gdyby Autorka wspomniała także i o nich. Uwaga: Nie chodzi tu o błędy, a jedynie o informacje, które mogłyby dodatkowo wzbogacić tę rozprawę.

Str. 5. Można by też dodać, że także wspomniany już Konrad Lorenz rozpowszechniał pogląd, że pies wywodzi się zarówno od wilka, jak i od szakala i przypisywał nawet poszczególnym rasom i zachowaniom psów cechy związane z ich przypuszczalnym pochodzeniem od tych dwóch gatunków.

Str. 9. Porównując zachowania odpowiedzialne u wilków i u psów za opiekę nad potomstwem Autorka stwierdza jedynie, że u psa nastąpiło „osłabienie instynktu macierzyńskiego”. Dobrze byłoby rozwinąć tę myśl i opisać w kilku zdaniach, jak wygląda i jak długo trwa opieka matki nad młodymi u wilków i u psów, a także dodać, że u wilków (lecz nie u psów) bardzo istotną rolę w opiece nad młodymi odgrywa także ojciec.

Str. 9. Autorka mogłaby też dodać, że porównanie opieki nad młodymi u wilka i u psa domowego doprowadziło do powstania koncepcji, zgodnie z którą w przeciwieństwie do wilków psy domowe zachowują się w znacznej mierze podobnie jak kukulki: opiekują się młodymi tylko we wczesnej fazie ich rozwoju, a później ciężar tej opieki zostaje przerzucony na człowieka, który adoptuje psie szczenięta, gdy są jeszcze w stosunkowo młodym wieku.

Str. 9. Szkoda też, że we wstępie pracy nie wspomniano o odkryciu, że za przyjaźliwość psów w dużej mierze odpowiada gen WBSCR17, który odpowiada również za nadmierną przyjaźliwość obserwowaną u ludzi cierpiących na tzw. syndrom Williamsa-Beurena.

[prof. dr hab. Ewa Joanna Godzińska]